

Олександр АВРАМЕНКО

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти
(рівень стандарту)

Київ
Грамота
2018

Авраменко О.

Українська мова (рівень стандарту) : підручн. для 10 класу закл. загальн. середн. освіти. / Олександр Авраменко. — К. : Грамота, 2018.

ISBN

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту освіти та чинній програмі з української мови для 10 класу (2017, рівень стандарту).

У виданні подано теоретичний матеріал, що стосується норм сучасної української літературної мови, вивчення якого спрямоване на уникнення учнями лексичних, орфоепічних, орфографічних і морфологічних помилок. Велику увагу приділено практичній риторичі, опанування основ якої спрямоване на вироблення в учнів навичок виступати публічно.

Підручник містить додатковий цікавий та важливий матеріал із мовних тонкощів, подолання суржикових елементів, збагачення словника тощо.

Підручник сприяє формуванню в учнів ключових і предметних компетентностей. Зокрема, у видання інтегровано матеріали мережі Інтернет з експрес-уроками, які сприятимуть розвитку мовної компетентності учнів.

Умовні позначення:

— спостереження;

— ключ-відповідь;

— тестові завдання;

— творче завдання;

— словник;

— культура слова;

— домашнє завдання;

— матеріали мережі Інтернет.

§ 1. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте речення й виконайте завдання.

Півень такий у дворі ходив. Галаган, куряча порода, цибатий і шия гола (О. Донченко).

- Значення яких слів ви не знаєте?
- Де можна знайти інформацію про них?
- За яким словником можна з'ясувати значення слів *галаган* і *цибатий* — орфографічним, тлумачним чи орфоепічним?

Лексикографія (з грецьк. *lexicos* — словник і *grapho* — пишу) — розділ мовознавства, пов'язаний із створенням словників.

Словники бувають двох типів: енциклопедичні та лінгвістичні.

Енциклопедичні словники подають стислу характеристику предметів, явищ, історичних подій, видатних діячів культури, науковців, різних понять, що позначаються словами. До реєстру енциклопедичних словників здебільшого входять іменники й іменникові словосполучення, причому їхніх мовних ознак (закінчення родового відмінка, рід, сполучуваність з іншими словами та ін.) тут немає. З-поміж енциклопедичних словників виокремлюють *загальні* (у них подано найширшу інформацію) і *спеціальні* (медична, сільськогосподарська, музична енциклопедії та ін.). Найновішими загальними є «Енциклопедія сучасної України», що з'явилася в мережі Інтернет 2014 р. (esu.com.ua), а також українська Вікіпедія (uk.wikipedia.org).

Лінгвістичні словники по-різному пояснюють слово: з погляду лексичного значення, написання, вимови, походження та ін. Вони бувають одномовні, двомовні й багатомовні. Вершиною словникарства є *тлумачні словники*, за допомогою яких з'ясовують лексичне значення слів. Одним із найповніших є «Словник української мови» (1970–1980), який містить близько 135 тис. слів. Щоправда, ця ґрунтовна праця вже певною мірою застаріла; крім того, на ній позначилася так звана «сталінська теорія зближення української й російської мов» (до цього словника потрапили штучно введені російські слова, яких доти в українській мові не було). Однак цей словник своєї актуальності не втратив і донині (sum.in.ua). У 2001 р. вийшов друком «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (за ред. В. Т. Бусела), у реєстрі якого 250 тис. слів.

Навіть словники не містять усіх слів, оскільки не встигають за розвитком мови, що останнім часом пришвидшився з огляду на розвиток інформаційного суспільства. Навряд чи можна знайти в найсучасніших словниках такі нові слова, як *гуглити*, *блютуз*, *Ютуб* (*Ютуб*) та ін., хоча ви знаєте їх змалку. Пришвидшують пошук потрібної інформації й процес уходження нових слів до словників різні інтернет-ресурси: «Словопедія» (slovopedia.org.ua), «Український лінгвістичний портал» (lcorp.ulif.org.ua) та ін.

Пошук у словниках роблять за алфавітом:

А а	Б б	В в	Г г	Ґ ґ	Д д	Е е
Є є	Ж ж	З з	И и	І і	Ї ї	Й й
К к	Л л	М м	Н н	О о	П п	Р р
С с	Т т	У у	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч
Ш ш	Щ щ	Ь ь	Ю ю	Я я		

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Димить сивим маревом степ, і стали на овиді хмари, неначе церковні високі бані, аж хочеться на них помолитися. 2. А потім на баню сідає райська птиця, і, тільки придивившись пильно, пробудившись від сну-замрії, Сироватка бачить, що то не райська птиця, а хохітва дрібно тріпоче крильцями, застигла в повітрі (*Ю. Мушкетик*). 3. Спочатку зазолотилося верхів'я дерев, а далі й окремі промінчики сонця продерлися крізь лісові нетрі, вихопили з мряки невелику галявину, де паслося п'ятеро стриножених коней, а біля згаслого багаття лежало четверо чоловіків, закутаних з головою в повстяні коци (*Ю. Винничук*). 4. Самотній чабан з далекого берега, схилившись на гирлигу, дивився, як шалапутна ота дівчина море перебродить. 5. Тоня не може пробачити собі, що так мучила Віталика різними витівками, комизливістю, вдачею джэнджуристою (*О. Гончар*).

А. Випишіть слова, значення яких ви не знаєте.

Б. З'ясуйте значення цих слів за словником.

Академічний тлумачний словник української мови

2. Прочитайте фрагмент словника й знайдіть у ньому три помилки.

П

пальма, -и, *ж. р.*

пальто́, *незм., с. р.*

перегин, -у, *ч. р.*

периферія, -ї, *ж. р.*

перипетія́, -ї, *ж. р.*

перука́р, -а, *ч. р.*

пта́ство, -а, *с. р., збірн., тільки одн.*

пу́стоці, -ів, *тільки мн.*

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ніщо не оригінальне

Письменник *Джонатан Літем* колись сказав, що люди, які називають щось оригінальним, у дев'яти випадках із десяти просто не знають *покликання* чи *першоджерела*.

Хороший митець розуміє, що нічого не приходить нізвідки. Усю творчу роботу побудовано на тому, що було раніше. Ніщо не є повністю самобутнім.

Це є і в *Біблії*: «Немає нічого нового під сонцем» (*Екклезіаст, 1:9*) (*К. Остін*).

А. Значення яких виділених слів можна з'ясувати за лінгвістичним словником, а які — за енциклопедичним? Обґрунтуйте свою думку.

Б. Усно перекажіть текст.

Галаган, -а, *чол.* Головатий півень з голою шиєю.
Цибатий, -а, -е, *розм.* З довгими тонкими ногами.

4. Виконайте тестові завдання¹.

1. За алфавітом записано всі слова в рядку

- А** азбука, акваріум, амфора, амфітеатр
- Б** билинка, бінокль, бежевий, безмежжя
- В** гава, генетика, гість, горизонтальний
- Г** дальній, дисгармонія, диск, дисковий

2. За алфавітом записано всі слова в рядку

- А** енергія, енергетика, естетичний, Естонія
- Б** жалість, жалити, життєлюбний, жінка
- В** заступ, засув, засуджувати, засудити
- Г** Іванка, іволга, імпресіонізм, імперія

3. За алфавітом записано всі слова в рядку

- А** Киричук, кирпатий, кінофестиваль, кіноцентр
- Б** лементувати, лимонний, лісгосп, лікарський
- В** мелітопольський, метро, ментол, Мінськ
- Г** нюанс, нюнькатися, Нюрнберг, Нью-Йорк

4. За алфавітом записано всі слова в рядку

- А** обережно, оберіг, обер-майстер, оберт
- Б** Пилипенко, піцерія, Піфагор, пічниковий
- В** реєстр, реєстрація, реєстратура, реєстратор
- Г** сюди-туди, сюжетний, сюрчання, сюрреалізм

5. Приклад із лінгвістичного словника подано в рядку

- А** **ФОРЗАЦ**, -а, *ч., спец.* Подвійний аркуш паперу, що з'єднує книжку з внутрішньою частиною обкладинки, а також слугує для оформлення книжки. *У цій книжці за-слуговує похвали... майстерно виконаний форзац із золотим лінійним рослинним орнаментом на зеленому фоні* (Українська графіка, 1957, 119).
- Б** **ГІПНОЗ** (латин. *hypnosis* — сон) — особливий, близький до сну стан свідомості людини, який характеризується звуженням її обсягу й різким фокусуванням на змісті навіювання. У стані Г. у людини можуть спонтанно виникати фізіологічні та психічні реакції, не властиві їй при звичайному стані свідомості: ілюзії, забування або згадування тих чи інших фактів, підвищення концентрації уваги, зміна настрою (*Д. В. Штриголь*).
- В** **ЛЬОНАРСТВО** — галузь рослинництва, що займається вирощуванням льону з метою отримання волокна та насіння. Виокремлюють 2 осн. напрями в Л.: вирощування прядив та олій льону. Зі стебел прядив льону отримують цінне техволокно, яке широко використовують у текстил., автомобіл., авіац., гумовій, взуттєвій та ін. галузях пром-сті (*І. О. Маринченко*).
- Г** **АКАПЕЛА** (від італ. *a capella* — *букв.* у стилі капели; як співають у каплиці) — хоровий або ансамблевий спів без інструментального супроводу. Витоки співу А. ся-

¹ Відповіді треба записувати в робочому зошиті, напр.: 1 А, 2 В, 3 Г, 4 А.

гають античності. Від доби Середньовіччя до сьогодення спів А. — найпотужніший жанр. пласт світ. хор. музики. У мистецтві України підвалини співу А. закладені, з одного боку, у нар. гуртовому співі, з ін. — у християн. культовій музиці від часу прийняття християнства в Україні-Русі (О. О. Різник).

6. Приклад з енциклопедичного словника подано в рядку

А НАСТ, -у, ч. Обледеніла кірка на поверхні снігу. *Сніг тільки-но почав танути, але надвечір брався знову скляним настом і сліпуче блищав під місяцем і під зорями* (З. Тулуб, Людолови, I, 1957, 356).

Б Кадіти (курити, палити і т. ін.) фіміам — занадто вихвалити когось, лестити комусь. *Раби й підніжки всякої влади палять фіміам навіть земським начальникам* (М. Коцюбинський, III, 1956, 154).

В МІГРЕНЬ (фр. *migraine*), син. **гемікранія** (грецьк. *hemi* — половина та *kranion* — череп) — фізіологічний розлад, що характеризується нападами головного болю частіше в одній половині голови. Біль при М. має пульсуючий характер і нерідко супроводжується нудотою, блюванням, непереносимістю яскравого світла, головних звуків (фото- та фонофобія), а також сонливістю й млявістю після нападу (Н. В. Бездітко).

Г АБРИКОС, -а, ч. Те саме, що **абрикоса**. *Абрикос. Досить цінна кісточкова порода. Вона відзначається посухостійкістю, дуже вимоглива до тепла* (Садівництво і ягідництво, 1957, 22).

5. Прочитайте поради зі створення словникової статті й виконайте завдання.

Щоб зорієнтуватися, як тлумачити слово, треба визначити, до якої частини мови воно належить.

ІМЕННИК

1) *родове поняття + підрядна частина*, що розкриває прикметні особливості предмета чи явища

Слово	Родове поняття	Прикметні особливості (підрядна частина)
<i>крісло</i>	різновид стільця	що має бильця та зручну спинку
<i>тольпан</i>

2) *вказівний займенник + підрядна частина*, що розкриває прикметні особливості предмета чи явища

Слово	Вказівний займенник	Прикметні особливості (підрядна частина)
<i>спогад</i>	те	що збереглося в пам'яті
<i>залишок</i>

3) *(діє)прикметник + іменник (родове поняття)*

Слово	Дієприкметник (прикметник)	Іменник (родове поняття)
<i>суперечка</i>	словесне	змагання
<i>кузен</i>

4) синонім або конструкція «те саме, що [синонім]»

Слово	Синонім / «те саме, що [синонім]»
лінгвістика	мовознавство
канапа	те саме, що диван
небокрай	...

ПРИКМЕТНИК

1) займенник **який** + прикметні ознаки

Слово	Займенник який	Прикметні ознаки
водяний	який	містить у собі забагато води
холодний

2) прикметник-синонім

Слово	Прикметник-синонім
гуманний	людяний
ароматний	...

ДІЄСЛОВО

1) дієслово + прикметні особливості дії

Слово	Дієслово	Прикметні особливості дії
ловити	хапати що-небудь	на льоту
писати

2) дієслово-синонім або конструкція «те саме, що [синонім]»

Слово	Синонім або конструкція «те саме, що [синонім]»
галасувати	кричати
їсти	те саме, що харчуватися
шанувати	...

- А.** За поданими в таблицях зразками розкрийте лексичне значення нерозтлумачених слів (усно).
- Б.** Створіть словникові статті до таких неологізмів: *акаунт, гуглити, лайкати, спам, фоловер*.
- В.** Поміркуйте, чому в соціальних мережах прижилося запозичене слово *лайк*, а не власне український відповідник *вподобайка*.

До речі...

«Лексис...» Лаврентія Зизанія — перший друкований церковнослов'янсько-український словник, що вийшов друком у Вільні 1596 р. Цей словник відіграв важливу роль у подальшому розвитку всього східнослов'янського словникарства.

1627 р. був надрукований словник «Лексикон словенороський». Упорядкував його Памво Беринда. Словник налічує майже

7 тис. слів, серед яких переважають загальні та власні назви церковнослов'янської мови того часу, з тлумаченням і перекладом їх на українську літературну мову початку XVII ст.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Дові́дник, промі́жок, цінні́к, томú, кіломе́тр.

Б. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
сто років тому назад
у словнику біля ста тисяч слів
у випадку необхідності
бачити власними очима
узяти себе в руки

ПРАВИЛЬНО
сто років томú
у словнику близько ста тисяч слів
у разі потреби, за потреби
бачити на власні очі
опанувати себе, отямитися

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Українська Вікіпедія

Вікіпедія (англ. *Wikipedia*, МФА: [ˌwɪkɪˈpiːdiə]) — загальнодоступна вільна багатомовна онлайн-енциклопедія.

Будь-хто, у кого є доступ до читання Вікіпедії, може редагувати практично всі її статті. Вікіпедія — шостий за популярністю сайт у світі.

Українська Вікіпедія — українськомовний розділ Вікіпедії — багатомовного інтернет-проекту зі створення вікі-енциклопедії, яку може редагувати кожний охочий користувач Інтернету. На цей час кількість статей української Вікіпедії становить 761 662 — за цим показником вона перебуває на 16-му місці серед усіх мовних розділів, на 11-му місці серед європейських вікіпедій та на 3-му місці серед вікіпедій слов'янськими мовами. Українська Вікіпедія станом на 22 січня 2018 р. має 387 365 зареєстрованих користувачів, 40 адміністраторів.

Перші зафіксовані спроби створення статті в українській Вікіпедії датують 26 січня 2004 р. Перша стаття («Атом») створена 30 січня 2004 р. користувачем 61.125.212.32 (пізніше зареєстрований як Yuri Koval) з Японії.

ВІКІПЕДІЯ
Вільна енциклопедія

А. Знайдіть у тексті слова, яких в українській мові ще 20–30 років тому не було. Складіть короткий тлумачний словник, увівши до його реєстру ці слова.

Б. Створіть статтю у Вікіпедії (*уявну — у робочому зошиті*) про урочище, ставок, вулицю, парк і под. або про ваш навчальний заклад. Використайте за приклад матеріал статті Вікіпедії про озеро Тельбин або Український гуманітарний ліцей, що в Києві.

§ 2. ТИПИ СЛОВНИКІВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте SMS-повідомлення й виконайте завдання.

Дорогий Віталі.. ! Трохи запізнюся. 😞 Чекай на мене біля сестриного будинк.. .
Цьом! 😊

- Які мають бути закінчення на місці крапок?
- У якому словнику можна знайти відповідь на це запитання — тлумачному, фразеологічному чи орфографічному?

Якщо енциклопедичні словники переважно виконують *інформативну функцію*, то лінгвістичні — здебільшого *нормативну* (з'ясування орфографічних, орфоепічних, лексичних, граматичних та ін. норм).

Лінгвістичні словники бувають *різних типів*. Вони можуть бути як паперові, так і електронні. Тип словника визначають за його призначенням:

орфографічний	відомості про правильне написання слів
тлумачний	опис значень слів
етимологічний	інформація про походження й генетичні зв'язки слів
орфоепічний	відомості про нормативну вимову
наголосів	інформація про правильне наголошування слів та їхніх форм
перекладний	відомості про відповідники слів у різних мовах
фразеологічний	розкриття значення стійких сполук слів
діалектний	тлумачення слів, що вживають лише на певній території країни

Також є словники синонімів, омонімів, антонімів, паронімів та ін. У розділі Вікіпедії *Список словників української мови* подано посилання на всі електронні версії словників різних типів, які тільки є в мережі Інтернет.

Найчастіше людина використовує орфографічний і тлумачний словники. Перед тим як працювати з ними, треба ознайомитися зі списком скорочень, що спростить роботу зі словником. Основні скорочення, що маркують слова, такі:

<i>безос.</i>	безособове дієслово	<i>ж.</i>	жіночий рід
<i>вulg.</i>	вульгаризм	<i>евф.</i>	евфемізм
<i>діал.</i>	діалектизм	<i>збірн.</i>	збірне значення
<i>док.</i>	доконаний вид	<i>зменш.</i>	зменшувальна форма

<i>зневажл.</i>	зневажливе слово
<i>ірон.</i>	іронічне слово
<i>канц.</i>	канцеляризм
<i>книжн.</i>	книжне слово
<i>мн.</i>	множина
<i>наз.</i>	називний відмінок
<i>одн.</i>	однина
<i>ор.</i>	орудний відмінок
<i>перен.</i>	переносне значення
<i>перех.</i>	перехідне дієслово
<i>поет.</i>	поетичне слово

<i>прост.</i>	просторічне слово
<i>рідк.</i>	рідковживане слово
<i>розм.</i>	розмовне слово
<i>с.</i>	середній рід
<i>тільки мн.</i>	тільки множина
<i>тільки одн.</i>	тільки однина
<i>у знач.</i>	у значенні
<i>уроч.</i>	урочисте слово
<i>церк.-слов.</i>	церковнослов'янізм
<i>ч.</i>	чоловічий рід

Серед українських словників на особливу увагу заслуговує перекладний українсько-російський «Словарь української мови» Б. Грінченка, що вийшов друком у 1907–1909 рр. Це чотиритомне видання, що містить близько 70 тис. слів, і до наших днів не втратило своєї актуальності.

- 1.** Випишіть слова й словосполучення, відомості про які треба з'ясувати за відповідними типами словників.

Статей, кадети фіміам, піца, випадок, Літературний музей В. І. Даля, закаблуки, читання, вилиці, сиплеш, авіаційна метеорологія, нести хрест, зашарітися, ваги, Кінбурнська коса, презирство, вантажівка, хобі, субтильний, плай, пасти задніх, витрата, очіпок, Буцький каньйон, притча во язицех, довгожданий, Бодуен де Куртене, віднести, бути на сьомому небі, річка Конка, пів'яблука, блават, фаховий, дамоклів меч, битий жак, донька, екологія ландшафту.

«Енциклопедія сучасної України»:

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (за ред. В. Т. Бусела):

«Словник наголосів» (М. І. Погрібний):

«Фразеологічний словник української мови» (В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко):

«Український орфографічний словник» (за ред. В. М. Русанівського):

- 2.** Випишіть слова й сполучення слів у дві колонки: 1) значення яких можна з'ясувати за лінгвістичним словником; 2) значення яких можна з'ясувати лише за енциклопедичним словником.

Але, сміятися на кутні, Ньютон, кмітливий, абияк, Одеса, натиснутий, інший, військова геологія, абразивні матеріали, ятрити.

- З перших букв вписаних слів (сполук слів) складіть назву українського заповідника.

- 3.** Прочитайте тексти й виконайте завдання.

I. Усі ми знаємо фразеологізм *бити байдики* й чудово розуміємо його зміст. Близькими за значенням є стійкі сполучення *витрішки продавати* й *ловити гав*. Напевно, і ці вислови знає більшість мовців. А от що означає слово *байдики*? Звідки воно пришкандибало до нас? Тлумачний словник мовчить.

II. «Учителька сказала, що відповіді на “досці” запише пізніше? Але ж “доска” — це російське слово... Невже вона помиляється?» — «А ти точно почув саме на “досці”?» — «Авжеж».

III. З розмови по телефону: «Агент 007 — кремезний чолові'яга» — так написали в журналі. Аню, я обожнюю Деніела Крейга, але не знаю, що значить кремезний... Можливо, харизматичний?»

- A. Які типи словників стануть у пригоді в поданих вище ситуаціях?
 Б. Спробуйте знайти відповіді без словників, а за потреби скористайтеся ними.

Деніел Крейг

4. Виконайте тестові завдання.

1. Прочитайте записи.

ячмі́нний [јачм'і́н:иє́ї], -нна, -нне; -нні [н':і]

Це матеріал із словника

A орфографічного

Б орфоепічного

В перекладного

Г наголосів

2. Прочитайте уривок.

ЦИБА́ТИЙ, -а, -е, розм. З довгими тонкими ногами. *Цибатий Невкитілий, на цілу голову в натопті вищий за всіх, кумедно, як чорногуз, хитав головою* (А. Головка, II, 1957, 220). // *Довгоногий* (про птахів). *Півень такий у дворі ходив. Галаган, куряча порода, цибатий і шия гола* (О. Донченко, VI, 1957, 108).

Це матеріал із словника

A фразеологічного

Б етимологічного

В орфографічного

Г тлумачного

3. Прочитайте уривок.

заі́р, -а (грошова одиниця)

Заі́р, -у (кол. назва країни і річки)

заіре́ць, -і́рця, ор. -і́рцем, мн. -і́рці, -і́рців

Це матеріал із словника

A наголосів

Б морфемного

В орфоепічного

Г орфографічного

4. Прочитайте уривок.

Торі́к, минулого року, [торі́к]; *торі́шній, поза́торі́к* СУМ, Куз, *поза́торі́шній, уторі́к*; — складне слово, що виникло із словосполучення *то(й)рі́к*. — Див. ще **рі́к, той**. — Пор. **ті́ждень, тогі́д**.

Це матеріал із словника

A перекладного

Б орфоепічного

В орфографічного

Г етимологічного

5. Установіть відповідність.

Маркування в словнику

Слово

1 діал.

2 заст.

3 розм.

4 вульг.

A нажиратися

Б маршрутка

В газдиня

Г дукач

Д ківі

6. Установіть відповідність.

Маркування в словнику

- 1 рідко
- 2 поет.
- 3 невідм.
- 4 бот.

Слово

- А фотосинтез
- Б виднокруг
- В колиба
- Г бароко
- Д овид

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

«Ядерна» лексика

Перелік Сводеша (англ. *Swadesh list*) – винахід американського мовознавця Моріса Сводеша. Це перелік базових слів певної мови, який відсортовано за зменшенням їхньої «базовості». Мінімальний набір найважливішої («ядерної») лексики міститься в списку Сводеша зі 100 слів; використовують також списки з 200 і 207 слів. Уважається, що слів із цього списку достатньо, щоб висловити прості думки: описати звичайні дії, якості, поведінку та ін. Отже, збираючись до якоїсь країни, вивчіть хоча б першу сотню слів зі списку Сводеша – і вона допоможе вам у найпростіших ситуаціях. Спробуйте! (За матеріалами *Вікіпедії*).

Список Сводеша

Я, ми, ти, він, ви, вони, цей, той, тут, там, хто, що, де, коли, як, не, увесь, багато, кілька, мало, інший, один, два, три, чотири, п'ять, великий, довгий, широкий, товстий, важкий, маленький, короткий, вузький, тонкий, жінка, чоловік, людина, дитина, дружина, чоловік (одружений), мати, батько, тварина, риба, птах, собака, воша, гадюка, черв'як, дерево, ліс, палиця, фрукт, насіння, листок, корінь, кора, квітка, трава, мотузка, шкіра, м'ясо, кров, кістка, жир, яйце, ріг, хвіст, перо, волосся, голова, вухо, око, ніс, рот, зуб, язик, ніготь, стопа, нога, коліно, долоня, рука, крило, живіт, нутроці, шия, спина, груди, серце, печінка, пити, їсти, кусати, смоктати, плювати, блювати, дути, дихати.

- А. Прокоментуйте мінімальний набір найважливішої лексики. Чому її названо «ядерною»?
- Б. Кількома реченнями опишіть один з епізодів учорашнього дня, використавши лише слова зі списку Сводеша, а також службові слова (прийменники, сполучники, частки).

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Ва́ги, віпадо́к, вантажі́вка, ві́трата, відвезті́.

Б. Перегляньте експрес-урок «Хто такий *мазур*?» і визначте тип словника, який пропонує використати ведучий.

Хто такий *мазур*?

Випишіть слова й словосполучення, відомості про які треба з'ясувати за відповідними типами словників, як у вправі 1 (с. 11).

Довезти, увічливий, мріти, Жижавський заказник, дати гарбуза, фільварок, деградація ландшафту, дивитися вовком, борешся, чорнозем, проїзний, калабаня, скорчити Лазаря, нежданий, літеплю, прокрустове ложе, квартал, магнієві добрива, периферійний, горжетка, каталог, Азовське море, чарівний.

§ 3. **МОВНА НОРМА****СПОСТЕРЕЖЕННЯ**

- Прочитайте діалог і розкажіть, через що виникло непорозуміння.

У київському супермаркеті.

Касирка: З Вас 690 рублів.

Покупець (роззублено): Але я не маю рублів...

Касирка (з люттю в голосі): А як можна йти до магазину без грошей?

Покупець (жартівливо): А гривнями розрахуватися можна?

Касирка (з обуренням): Ви знущаєтеся? Давайте гривні й не морочте мені голову!

Головною ознакою культури мовлення є його *нормативність*. **Мовна норма** — сукупність усталених мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок спілкування в суспільстві. Кожна з мовних і мовленнєвих норм завжди співвідносна з певними мовними одиницями — орфоепічними, лексичними, граматичними, стилістичними та ін. З огляду на це й визначають різні *мовні норми*:

- **орфоепічні** (не [гра'йе'шс':а], а [грайе'с':а]);
- **лексичні** (не *живописна*, а *мальовнича галявина*);
- **фразеологічні** (не *приїмати*, а *брати участь*);
- **граматичні** (*навчатися* не *музиці*, а *музики*);
- **орфографічні** (не *піцца*, а *піца*);
- **пунктуаційні** (не *Він мабуть запізниться*, а *Він, мабуть, запізниться*);
- **стилістичні** (у науковому стилі — не *глибоченне*, а *глибоке море*).

Мовні норми єдині й обов'язкові для всіх користувачів літературної мови. Цим вони відрізняються від «діалектних норм», що територіально обмежені й менш усталені. Норми літературної мови мають усенародно-освітній статус і підлягають таким оцінкам, як *правильно* чи *неправильно*, *логічно*, *точно*, *образно*, *етично* та ін.

Мовні норми культурна людина вивчає протягом усього життя, читаючи художню літературу, відвідуючи театри, опрацьовуючи посібники з культури мовлення й дотримуючись порад М. Рильського:

Не бійтесь заглядати у словник:
 Це пишний яр, а не сумне провалля;
 Збирайте, як розумний садівник,
 Достиглий овоч у Грінченка й Даля...

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Я вважав би, що ти білий день без дощу, але сльози на твоєму обличчі. 2. Ми так ховалися від зими вісімнадцять хвилин назад. 3. Наш декаданс виключить світло, в кімнаті залишить ескіз. 4. Мені би мовчати, але ти все знаєш, мені би тікати, але ж ти не даш. 5. Хочеш — пиши або дзвони, може, й не буде такого, як було, та все ж загляни (*С. Вакарчук*). 6. З Новим роком і Рождеством,

я знову повертаюся додому. 7. Ми познайомились з тобою у вагоні метро, людей напхалося конкретно, як сільодки в відро (*А. Кузьменко*). 8. Дарувати людям сонця палкі відчу[ц'а] — от така мрія моя (*Злата Огневич*). 9. Зі мною будеш жити вічно, поверне[ш'а] чи ні (*В. Харчишин*).

- А.** Знайдіть помилки в уривках пісень і визначте, які норми в них порушено.
- Б.** Поміркуйте, у яких випадках виконавці припустилися помилок свідомо (з певною метою), а в яких — через незнання мовних норм.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Що посієш, те й пожнеш

Митець — це колекціонер. Не *барахольщик/барахольник*, маймо на увазі, різниця є. *Барахольщики/барахольники* збирають геть усе, митці — *вибирають/добирають*. Вони просто колекціонують те, що їм справді *до/по* смаку.

Існує економічна теорія, згідно *якій/з якою*, якщо ти візьмеш заробітки своїх п'яти *самих близьких/найближчих* друзів і вирахуєш середній, то вийде число, дуже схоже на твої власні доходи.

Вважаю/ракую, що це справедливо й для народження наших ідей. Ти будеш таким гарним, як те, чим ти себе *оточиш/оточеш*. Мама часто повторювала мені: «Що посієш, те й пожнеш».

Раніше це дратувало мене, але тепер я знаю, що вона мала на увазі. Твоє *завданн'я/завданн'я* — збирати гарні ідеї. *Що/чим* більше гарних ідей, *то/тим* ширше коло впливів матимеш (*О. Клеон*).

- А.** Виберіть правильний варіант слововживання й визначте тип норми (*усно*).
- Б.** Детально перекажіть текст (*усно*).

3. Прочитайте статтю та виконайте завдання.

Про порушення мовних норм

Тепер у незалежній Україні українська мова в усій її чистоті й красі має посісти належне їй місце. Певна річ, усі відразу не можуть заговорити добірною мовою. До тих, хто лише починає дедалі активніше розмовляти по-українському, треба виявляти поблажливість і пробачати їм певні мовні огріхи. Однак є люди, які не мають права на помилки (актори, лектори, диктори й інші працівники радіо та телебачення, учителі, викладачі), бо їхнє слово повинне бути взірцем для решти громадян України. Носіями зразкової української мови мусять стати державні діячі, урядовці всіх рангів та їхні дружини, якщо вони спілкуються з людьми поза своєю домівкою, виступають перед аудиторією безпосередньо чи в засобах масової інформації.

Тим часом матеріали наших засобів масової інформації засмічені надмірною кількістю невмотивованих чужих слів, ненормативними наголосами: *випа́док, залоза́, парала́ч, середі́на, Кова́ль* (прізвище) замість правильних *випадо́к, за́лоза, пара́ліч, середина, Кова́ль*; перекрученими з погляду української фонетики й вимови витворами: *міш*, зраски, калектор, *апинився*, *чірвіна дівчина*, *Леоніт*, касковий замість нормальних *між* (прийменник), *зраски, колектор, опинився, чарівна дівчина, Леонід, казковий*; незграбними морфолого-синтаксичними побудовами: *поступають* (замість *надходять*) пропозиції, *п'ятидесяти, восьмидесяти* замість *п'ятдесяти, вісімдесяти, командувач миротворчими силами* (правильно — *командувач миротворчих сил*), *бігство* (треба *втеча*) *від воєн* та ін. На телеекрані замість *Азербайджан* нерідко вимовляють *Азейбаржан*. Солідна газета дозволяє собі писати: «Скандальні історії в дипломатичних представництвах України за кордоном дуже компроментують нашу державу».

Виголошувач українських телевізійних новин переводить слово *північ* до розряду іменників чоловічого роду, розповідаючи про вихідців з України, котрі працюють «на Крайньому Півночі». А відомий і шанований український письменник (!), виступаючи на вечорі, присвяченому пам'яті іншого письменника, уживає слово *біль* як іменник жіночого роду (*тяжка біль; болей, якими жив народ*), хоч у літературній та загальнонародній українській мові навпаки: *біль* — чоловічого роду, а *північ* — жіночого: «*Чужий біль нікому не болить*» (*приказка*); «*Хтозна, де цей тесляр з Крайньої Півночі міг навчитися рицарських тонкощів*» (*О. Гончар*).

Ще один письменник видає такий «перл»: «Надто сильний і мужній він був, щоб позбавляти себе життя *з-за* якоїсь там премії». Годилося б знати, що *з-за* в нашій мові не передає причинових відношень; тут його заступає прийменник *через*: «Як же ти глянеш в очі батькові старому, що згинув від одчаю *через тебе?*» (*Леся Українка*). З публічних виступів письменників та інших діячів нашої культури й науки можна довідатися, що вони «*приймають* активну участь (замість *беруть участь*) у творенні української державності»; що «Тарас Шевченко навчався в *Академії художеств* (замість *Академії мистецтв*) у Петербурзі» і ще багато чого.

З екранів телевізорів розповідають про передвиборчу *компанію* (замість *кампанію*) у тій чи тій області України. З радіопередач чуємо про важке матеріальне *положення* (замість *становище*) пенсіонерів.

Усі ці недоладності є наслідком мовної невибагливості, нерозрізнення лексичних і граматичних засобів української й російської мов, безоглядного перенесення в українську мову чужих слів і висловів. Найприкріше в цьому те, що таких помилок припускаються люди, які за своїм покликанням і становищем у суспільстві мали б бути взірцем української літературної мови, прикладом для решти мовців (*За О. Пономаревим*).

А. Визначте типи помилок, про які йдеться в статті.

Б. Заповніть у робочому зошиті таблицю «Типи помилок», вписавши приклади зі статті.

Типи мовних норм	Приклади
Орфоепічні норми	
Лексичні норми	
Граматичні норми	

4. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено в рядку

- А** неймовірна історія
Б успішний проект

- В** преїскурант цін
Г перелік товарів

2. Помилку допущено в рядку

- А** отримати освіту
Б розв'язати задачу

- В** осмислити вчинок
Г зрозуміти теорему

3. Помилку допущено в рядку

- А** зрадити друга
Б чекати на сестру

- В** опанувати собою
Г не звертати уваги

4. Помилку допущено в рядку

- А** вищий за Олександра
Б найоригінальніший

- В** менш заплутаний
Г більш міцніший

5. Помилку допущено в рядку

- А** вимкнути комп'ютер
Б купити георгіни

- В** з'їсти шоколад
Г зірвати м'яту

6. Установіть відповідність між частинами словосполучень.

Дієслово

- 1** відчиняти
2 розгортати
3 розплющувати
4 відкорковувати

Іменник

- А** око
Б кран
В пляшку
Г книжку
Д квартиру

5. Розгляньте ілюстрацію й виконайте завдання.

- А.** Придумайте казку, кульмінаційним моментом якої буде зображена на стінописі ситуація (*усно*).
- Б.** Використайте в казці опорні словосполучення, виправивши помилки там, де їх допущено.

Опорні словосполучення: збентежена собака, комп'ютерна залежність, найбільш засмучена бабуся, слабкий зір, розвиток скаліозу, нехтувати поради лікаря, не звертає увагу.

Стінопис, або **мурал** (англ. *mural* — фреска; ісп. *muro* — стіна, мур) — різновид монументального та декоративного малярства, настінний живопис.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Багаторазовий, благовіст, борбодавка, бюлетень, бурштиновий.

Б. Перегляньте експрес-урок «Купувати чи купляти?» і розкажіть, про порушення якої норми розповів учитель.

Купувати чи купляти?

Відредагуйте речення й запишіть їх.

1. Саме цікаве хоббі має мій товариш: він фотографує містські пейзажі в дощову погоду.
2. Осінній парк мене вражає не стільки своїми фарбами, скільки пахощами.
3. Найбільш допитливіші учні досягають вищих результатів у навчанні.
4. М'ясо треба запікати в духовці біля п'ятидесяти хвилин.
5. Підкресліть підмет однією рисочкою й надпишіть над ним якою частиною мови він виражений.
6. Дякую вас за теплу атмосферу, смаколики й подарунки!
7. Вибачаюся! Я запізнився із-за заторів.

§ 4. ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА. ЛЕКСИЧНА ПОМИЛКА. СЛОВО І КОНТЕКСТ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте діалог і виконайте завдання.

- Ти справді думаєш, що зможеш перемогти в цих змаганнях?
- Так, я так гадаю.
- А на чому ти гадаєш: на картах чи на кавовій гущі?
- На кавовій гущі не гадають, а ворожать. 😊
- Так ти ж сам сказав, що гадаєш!

А. Через яке слово сталося непорозуміння?

Б. Яка причина цього непорозуміння?

Лексичне значення слова — зміст слова; це історично закріплена у свідомості людей співвіднесеність слова з певним предметом, станом, дією, ознакою предмета та ін. Окрім лексичного значення, слова мають і *граматичне*, яке показує, до якої частини мови вони належать, які мають граматичні ознаки. Наприклад, лексичне значення слова *собака* — домашня тварина родини собачих, яку використовують для охорони, на полюванні та ін. Граматичне значення цього слова — відмінюваний іменник, однина, називний відмінок.

Лексичне значення відображає лише узагальнене поняття про предмет, явище чи ознаку, адже те саме слово може викликати в людей різні асоціації. Хтось, почувши слово *собака*, уявить пуделя, хтось — тер'єра, комусь спаде на думку просто цуценя, для когось *собака* (у певній ситуації) — лайливе слово, а для когось — це вірний друг. Отже, кожне слово має узагальнене значення, яке є для нього основним.

Більшість слів у мові — багатозначні. У тлумачних словниках основне, пряме значення стоїть на першому місці (його позначають цифрою 1). Кожне наступне значення потроху віддаляється від головного, набуваючи статусу переносного (у словнику використовують скорочення *перен.*), наприклад, слово *летіти*.

ЛЕТІТИ, лечу, летиш, *недок.*

1. Пересуватися в повітрі за допомогою крил (про птахів, комах тощо). *У небі летіли гуси з далекого краю* (О. Довженко).

2. Те саме, що **падати**. *Раптом він посунувся вниз і зрозумів, що летить в улоговину* (Г. Тютюнник).

3. *перен.* Дуже швидко переміщатися (по землі, воді тощо); мчати, нестися. *Рипить сніжок, співає, санки летять під білії намети ялин лапятих* (Леся Українка).

4. *перен.* Швидко, непомітно проходити (про час). *І в'янеш ти, а дні летять, несуть все добре за собою* (Т. Шевченко).

5. *перен.* Линути думками, почуттями, помислами, душею до кого-, чого-небудь. *Він солодко вкладається на ліжко, усіма думками летючи до Уляни* (М. Стельмах).

Отже, значення багатозначного слова залежить від **контексту**: в одному реченні *летіти* — це пересуватися в повітрі за допомогою крил (*Пташка летить увись*), а в іншому — швидко відбуватися в часі (*Не помічаю, як летить час на відпочинку*). Якщо слово однозначне, то в будь-якому контексті його значення незмінне.

Лексичні норми регулюють вибір слова відповідно до змісту й мети висловлювання. Наприклад, якщо йдеться про посаду, то вживаємо слово **рятувальник**, але аж ніяк не *рятівник*. Порівняйте: *Викликали рятувальника з охоронної служби і Рятівником kota став випадковий перехожий*. Якщо сказати: «Рятувальником kota став випадковий перехожий», то це означатиме, що випадкового перехожого призначили на посаду рятувальника. Виходить нісенітниця. Плутанина близькозвучних слів призводить до **лексичної помилки**.

Лексичні помилки виникають унаслідок:

- 1) уживання слова в невластивому йому значенні;
- 2) невдалого добору синоніма;
- 3) сплутування близькозвучних слів (*паронімів*);
- 4) уживання зайвих слів (*плеоназм*);
- 5) повторення спільнокоренових слів (*тавтологія*);
- 6) калькування російських слів і словосполучень;
- 7) використання російських слів на місці українських;
- 8) уживання зайвих у мовленні, беззмістовних слів (*слова-паразити*);
- 9) уживання фразеологізмів у невластивому значенні.

Не всі слова можуть між собою **сполучатися**, тож, поєднуючи їх, ми маємо передусім зважати на їхнє лексичне значення. Не можна поєднати прикметник *молода* з іменником *дівчина*, бо старих дівчат не буває. Так само не поєднуюваними є прийменник *біля* й сполука слів на позначення кількості або часу: не *біля*, а **близько одинадцятій години**; не *біля ста тисяч слів*, а **близько ста тисяч слів**. Порушенням лексичної сполучуваності є поєднання дієслова *розповсюджувати* з іменниками, що мають абстрактне значення: *розповсюджувати інформацію, новини, чутки*. Ні, **розповсюджують** конкретні предмети, наприклад *листівки, літературу*, а *інформацію, новини* й *чутки поширюють*.

Контекст, -у, ч. Закінчений за змістом уривок тексту, що дає змогу встановити значення слова, що входить до його складу.

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. На концерті звучали лише популярні шлягери. 2. Служба в армії — громадянське доручення кожного чоловіка. 3. У моєї роботі лише одна невірна відповідь. 4. Ми познайомилися з тобою у травні місяці. 5. У тебе сім четвергів на тиждень — не можна так часто змінювати свою думку. 6. Самі смачні кулінарні вироби випікають італійські кулінари. 7. Я завжди пам'ятаю й не забуваю, коли день народження кожного члена моєї родини. 8. Мій тато користується авторитетом серед науковців. 9. Я всю неділю бив байдики, а на вихідних заходився працювати. 10. Я ніколи не приймав участь в учнівській олімпіаді. 11. Можеш розраховувати на нашу фірму: ми маємо кілька вільних вакансій.

- А.** Знайдіть лексичні помилки.
- Б.** Визначте, з якої причини кожна з них допущено (скористайтеся переліком, що в теоретичній частині).
- В.** Виправте ці помилки (*усно*).

2. Виберіть правильний варіант лексичної сполучуваності й запишіть його в робочий зошит.

великий/крупний виграш
 замовте перші страви/блюда
 тренування з греблі/веслування
 малочисленні/нечисленні випадки
 працюємо біля/близько години
 визволення/звільнення від загарбників
 красномовний вираз/вислів
 в області/ділянці живота
 розкажи кохання/будь-яку історію
 оливкове(а) масло/олія
 недивлячись/незважаючи на негоду
 здобувати/отримувати освіту
 через кілька/пару хвилин
 поширювати/розповсюджувати плітки
 розв'язувати/вирішувати задачу
 складати/становити п'ять відсотків
 робочий/робітничий клас
 урок триває/продовжується 45 хвилин

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Яка кавка краща?

Промислове значення *відіграють* два основні види кавових дерев: арабіка й робуста.

Арабіка *володіє* м'яким насиченим смаком і тонким ароматом. Росте у високогірних *містах* — від 600 м над рівнем моря. На її *долю* припадає три *четверті* світового виробництва кави.

Робуста менш залежна від зовнішніх умов: її плантації *можуть знаходитися* на нижніх частинах схилів. Водночас вона поступається арабіці за смаковими якостями: робуста більш міцна й трохи гірка. До того ж цей сорт містить удвічі більше кофеїну.

Зазвичай у магазинах продають суміші обох сортів, змішаних у різних пропорціях.

- А. Перепишіть текст, замінивши виділені курсивом слова на нормативні.
 Б. Підкресліть головні й другорядні члени останнього речення. Над кожним словом надпишіть, якою частиною мови воно є.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено в рядку

- А творчий вечір
 Б схвальний відгук
 В тепла атмосфера
 Г пам'ятний сувенір

2. Помилку допущено в рядку
 - А прочитайте інструкцію
 - Б перевіряти паспорти
 - В дані не співпадають
 - Г не чути зауважень

3. Помилку допущено в рядку
 - А коврове покриття
 - Б шкіряна куртка
 - В молочний суп
 - Г свіжі овочі

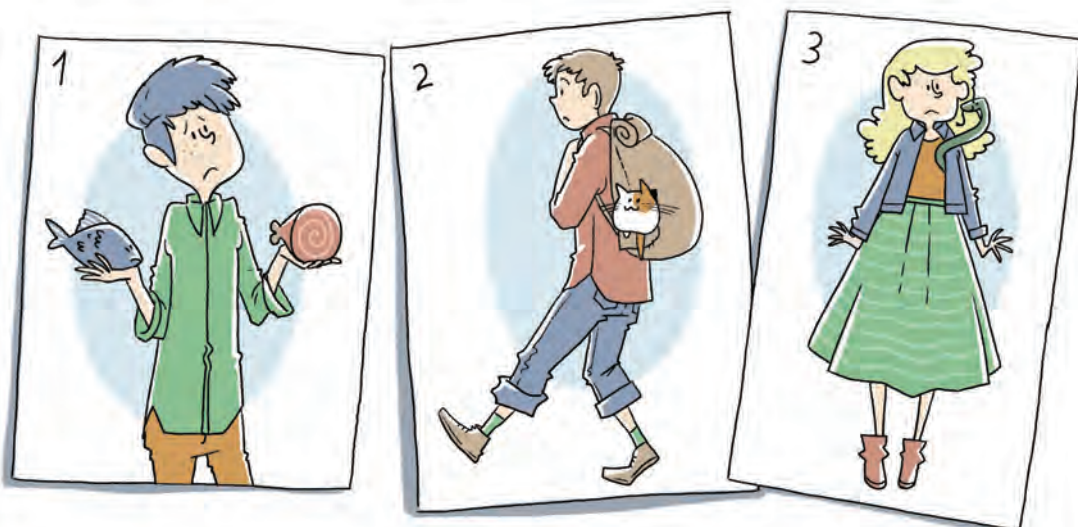
4. Помилку допущено в рядку
 - А ухвалити рішення
 - Б запобігти помилці
 - В здійснити контроль
 - Г відвідати міроприємство

5. Помилку допущено в рядку
 - А на наступному тижні
 - Б за наступним будинком
 - В зробити наступним чином
 - Г розгорніть наступну сторінку

6. Помилку допущено в рядку
 - А як на світ народився
 - Б народитися в сорочці
 - В бути на восьмому небі
 - Г не чути землі під собою

5. Доберіть фразеологізм до кожної ілюстрації. Розкрийте значення цих стійких сполук слів, увівши їх у речення.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Вишиваний, вірші, усередині, горошіна, гуртбжиток.

Б. Перегляньте експрес-урок «Лате чи латé?» і законспекуйте його.

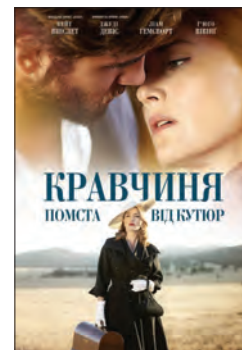
ЗАУВАЖТЕ!

Прикро, коли лексичні помилки ми знаходимо в підручниках, посібниках, у текстах реклами, у мовленні дикторів та ін. Якщо ж відхилення від лексичної норми трапляються у великих за обсягом текстах україно мовно, то їхню наявність можна хоч якось виправдати людським фактором: втома, неувважність, перевантаження та ін. Але великий подив викликають лексичні помилки в назвах кінофільмів... Наведемо щонайменше два приклади лексичних негараздів, що оселилися в кіноафішах (з посібника О. Авраменка «100 експрес-уроків української. Частина 2»).

I. Сукня від кутюр чи от-кутюр?

Мовні негаразди трапляються навіть у назвах фільмів. Читаю рекламу кінострічки «Помста від кутюр». На перший погляд, тут усе гаразд, але це не так. Чому ж? А тому що назву австралійського фільму перекладено, напевно, не з мови оригіналу — англійської, а з російської, тож частинку *от* сприйняли як прийменник *від*, порівняйте: російською *месьть от врага* — українською *помста від ворога*; *цветы от влюбленного* — *квіти від закоханого*; так само *месьть от-кутюр* — *помста від кутюр*.

Тут потрібно було б написати «Помста от-кутюр», адже *от-кутюр* — це слово французьке: перша частина *от* означає «високий», а друга *кутюр* — «пошиття» (високе пошиття). Це дослівний переклад, а взагалі словом *от-кутюр* називають мистецтво створення одягу високої якості, а ще — унікальний одяг від автора в одному екземплярі не для широкого загалу. Убрання для широкого загалу — *прет-а-порте*.

II. У чорта на куличках... Де це?

Нещодавно мою увагу привернула афіша італійського фільму «У чорта на куличках». Що означає ця назва? Що таке кулички? У словнику немає такого слова. Чому? Тому що це дослівно перекладений російський фразеологізм, значення якого — «дуже далеко».

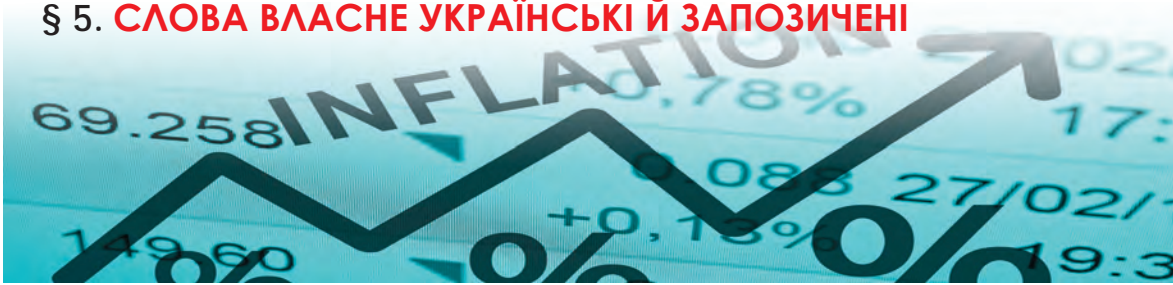
Перекладачі, напевно, полінувалися зазирнути до українського фразеологічного словника й знайти влучний відповідник, тим паче арсенал колоритних українських фразеологізмів із значенням «дуже далеко» доволі великий: *у чорта на болоті*; *за тридев'ять земель*; *на краю світу*; *у тридесятому царстві*; *куди ворон і кісток не донесе*; *де Макар телят пасе*.

Відредагуйте речення.

1. Не всі композитори в дитинстві навчалися в музикальній школі.
2. На захід запросили тільки відомих зірок шоу-бізнесу.
3. Це невірна адреса, бо будинку 112 на вулиці Коцюбинського немає.
4. Свою автобіографію я написав за двадцять хвилин.
5. Настала тиша — з усні пари.
6. Робітники фірми «Світанок» зробили свою роботу раніше встановленого терміну.
7. Всю неділю ми працювали, а на вихідні поїхали відпочивати за місто.
8. Від нестачі кисню можна втратити свідомість.
9. Наша вулиця носить ім'я композитора Веделя.
10. Не хвилюйся, що не виходить — кажуть же: перший млинець комом.
11. Любов до природи — основний лейтмотив «Мисливських усмішок» Остапа Вишні.

§ 5. СЛОВА ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКІ Й ЗАПОЗИЧЕНІ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте речення й виконайте завдання.

Індустріальна сфера деградує, якщо інвестори й топ-менеджери не реагують на девальвацію.

Промислова галузь занепадає, якщо вкладники й провідні керівники не зважають на знецінення грошей.

- А.** Яке речення легше для сприйняття?
Б. За яким принципом дібрано лексику в цих реченнях?

Запозичені (або **іншомовні**) **слова** становлять приблизно десять відсотків словникового запасу української мови. Входячи в українську мову, вони пристосовуються до її граматичних і фонетичних особливостей. Наприклад, запозичене слово *аптека* не тільки відмінюється (*аптека, аптеки, аптеці* і т. д.), а й підлягає фонетичним законам української мови: кінцевий приголосний основи чергується з **ц** та **ч** при формо- і словотворенні (*аптека, аптеці, аптечний* — порівняйте: *рука, руці, ручний*).

Використання іншомовних слів виправдане в офіційно-діловому стилі, оскільки вони ввійшли до активного словника міжнародного спілкування й часто не мають відповідників в українській мові. До інтернаціоналізмів належать фінансові та юридичні терміни, терміни бухгалтерського обліку чи поштово-телеграфного зв'язку: *банк, конституція, бюджет, телефон, віза, копія, сума, штраф, аванс, адвокат*.

Використання значної кількості запозичених слів в офіційно-діловому й науковому стилях зумовлене прагненням до точності й однозначності викладу. Іншомовні слова зазвичай не багатозначні, тому своєю однозначністю й унеможливають неправильне їхнє сприйняття. Багато іншомовних слів стали науковими термінами: *інфінітив, синтаксис, тангенс, асимілювати, атом*.

Треба пам'ятати, що іншомовні слова потрібно використовувати передусім тоді, коли немає українського відповідника з тим самим обсягом значення: *телеграф, банк, баланс*. Не завжди виправданим є вживання іншомовних слів на зразок *аргумент* (*підстава, доказ*), *координувати* (*погоджувати*), *лімітувати* (*обмежувати*) та ін.

Недоречно поруч із запозиченим словом уживати власне українське пояснення: *власна автобіографія, вільна вакансія чи хронометраж часу*.

У розмовно-побутовому й художньому стилях іншомовних слів значно менше. Якщо й використовують, то здебільшого давно запозичені, усіма знані: *майдан, клас, кавун, солдат, пальто*. Хоча останнім часом — з розвитком інформаційних технологій — намітилася тенденція запозичувати й уживати іншомовні слова надміру: *юзер* (*користувач*), *контент* (*наповнення, зміст*) та ін. А окремі з них настільки суперечать законам милозвучності, що їх важко вимовляти: *лайфхак, мерчендайзер, продакт-плейсмент* та ін.

Мовознавці радять вдаватися до іншомовних слів лише за крайньої потреби, особливо тоді, коли в українській мові немає прямого відповідника.

1. Доберіть до іншомовних слів власне українські відповідники.

Комфорт, конфронтація, толерантність, хобі, шеф, дефект, інформувати, медикаменти, коректив, домінувати, фотографія, спектакль, бібліотека, галстук, епоха, журнал, біографія, візит, горизонт, консенсус.

2. Прочитайте слова й виконайте завдання.

Барвінок, дистанція, аплодисменти, принтер, лев, папараці, аномалія, куліси, піксель, алфавіт, мул, пірс, хміль, тату, ціна, лампа, процент, сервер, тротуар, клас, сиквел, памперс, електрика, прогрес, ідея, граматики, фіаско.

A. Випишіть тільки ті запозичені слова, що мають власне українські відповідники.

B. Доберіть до цих слів власне українські відповідники.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Двері

Один мудрець шукав здібного й талановитого учня, щоб передати йому свої знання. Він вирішив зібрати всіх своїх численних учнів. Мудрець сказав їм:

— У мене виникла проблема, і я хочу дізнатися, хто з вас може вирішити її. Бачите позаду мене найбільші, найтяжчі й наймасивніші двері в усьому місті. Хто з вас зможе відчинити їх без сторонньої допомоги?

Деякі учні просто опустили голову: вони не могли вирішити проблему, інші дослідили двері, розглянули можливість використання важеля, особливості матеріалу й дійшли висновку, що завдання годі вирішити.

Тільки один учень підійшов до дверей і (*ретельніше/скрупульозніше*) дослідив їх. Усі припускали, що двері замкнуті або заклинені, але насправді вони були ледь-ледь причинені. Учень глибоко зітхнув, (*зосередився/сконцентрувався*) і легенько штовхнув двері. Вони були (*сконструйовані/збудовані*) так бездоганно, що вистачило легкого поштовху, щоб відчинити їх.

Мудрець знайшов собі наступника. Він обернувся до решти учнів і сказав:

— Успіх у житті й роботі залежить від кількох визначних (*факторів/чинників*), і сьогодні ви могли спостерігати, як вони діють. По-перше, дозвольте своїм чуттям вичерпно дослідити й зрозуміти (*реальність, яка оточує вас/довкілля*). По-друге, не робіть поспішних і тому неправильних висновків. По-третє, будьте досить відважні, щоб ухвалювати рішення. По-четверте, ухваливши його, дійте впевнено й без сумнівів. По-п'яте, (*зосередьтеся/сконцентруйтеся*) і не шкодуйте своєї енергії та сили. І, урешті-решт, не бійтеся припуститися помилки (*Притча*).

A. Виберіть із дужок більш влучне слово.

B. Обґрунтуйте свій вибір (*усно*).

B. Стисло перекажіть притчу (*усно*).

До речі...

Пуристи (борці за чистоту мови) прагнуть максимально очистити своє мовлення від запозичених слів, тому й пропонують власне українські відповідники до неологізмів на зразок: *дедлайн* — *реченець*, *селфі* — *самчик*, *лайк* — *вподобайка*, *кавер* — *переспів*, *чизкейк* — *сирник*, *акаунт* — *обліковка*, *брауні* — *брунатики*, *пазли* — *складанка*.

- Як ви ставитеся до таких власне українських відповідників?

4. Виконайте тестові завдання.

1. Правильно дібрано власне український відповідник у рядку

- А експресивний — запопадливий
- Б оригінальний — винятковий
- В економічний — ощадливий
- Г актуальний — важливий

2. Правильно дібрано власне український відповідник у рядку

- А економний — ощадливий
- Б інноваційний — застарілий
- В естетичний — поведінковий
- Г етичний — чарівний

3. Правильно дібрано власне український відповідник у рядку

- А ідентифікований — визначальний
- Б фундаментальний — ґрунтовний
- В асимільований — забутий
- Г деструктивний — убогий

4. **НЕ МАЄ** власне українського відповідника іншомовне слово

- А фонетичний
- Б дискомфортний
- В тригонометричний
- Г диференційований

5. Установіть відповідність.

Іншомовне слово

- 1 толерантний
- 2 синхронний
- 3 абсолютний
- 4 гіпотетичний

Власне українське слово

- А останній
- Б терпимий
- В цілковитий
- Г одночасний
- Д припущений

6. Установіть відповідність.

Іншомовне слово

- 1 одіозний
- 2 креативний
- 3 автентичний
- 4 екстраординарний

Власне українське слово

- А творчий
- Б справжній
- В винятковий
- Г ненависний
- Д пересічний

5. Розгляньте світлини з назвами київських кав'ярень і виконайте завдання.

- A. Поміркуйте, чому українські підприємці дають своїм закладам громадського харчування переважно іншомовні назви. Причиною схилення перед чужоземним, на вашу думку, є рабська психологія власників, їхній комплекс меншовартості чи, може, щось інше? Викладіть свої роздуми письмово (п'ять–сім речень).
- B. Запропонуйте в роздумі свої назви кав'ярень, використавши власне українську лексику.

КУЛЬТУРА СЛОВА

A. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Дано, даніна, підданий (ім.), підданий (дієприкм.), догмат.

B. Перегляньте експрес-урок «Чи є в українській мові слово *точка*?» і перекажіть його.

Чи є в українській мові слово *точка*?

Догмат, -а, ч. Положення релігійного віровчення, що визначається за незаперечну, вічну, незмінну, Богом дану істину.

Підданий, -а, -е. Дієприкметник, утв. від піддати. *Метал, підданий обробці ударами.*

Підданий, -ого, ч. Особа, яка перебуває в підданстві певної держави, влади, правителя.

Підданство, -а, с. Належність особи до певної держави, здебільшого з монархічною формою правління.

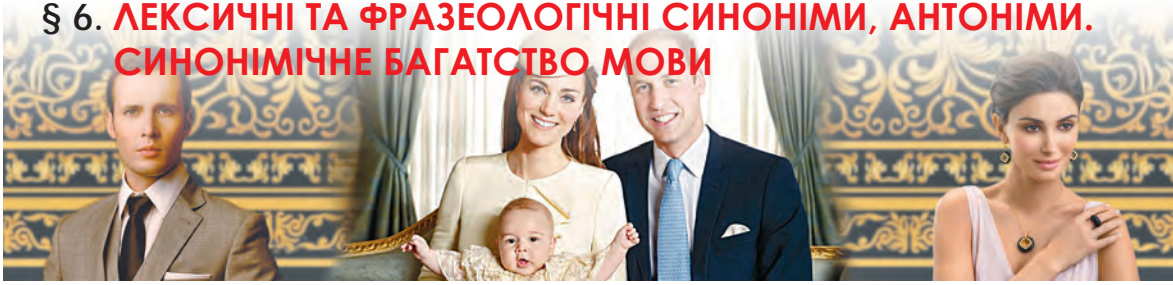

Доберіть до запозичених слів, де це можливо, власне українські відповідники. Запишіть їх у робочий зошит.

Зразок: фундатор — засновник.

Азарт, ноутбук, аналіз, ніпель, голкіпер, офшор, сквош, деградація, дуель, трансфер, інтервенція, кримінальний, тирамісу, скаут, маска, фірма, тендер, еквівалент, тюнінг, момент, фонтан, тренд, натуральний, тоталізатор, фон, ревізія, фіктивний, шлягер, хостинг, фактор.

§ 6. ЛЕКСИЧНІ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ, АНТОНІМИ. СИНОНІМІЧНЕ БАГАТСТВО МОВИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте речення й виконайте завдання.

Сьогодні вишукане поведження, стильний одяг, милосердя — ознаки хлопців і дівчат не тільки з аристократичних родин.

Нині витончені манери, модне вбрання, співчутливість — прикмети панів і панянок не лише з шляхетних родин.

А. Чи відрізняються речення за змістом?

Б. Чи можна сказати, що синоніми в обох реченнях абсолютно тотожні?

Синоніми (від грецьк. *synonymos* — однойменний) — **близькі за значенням слова: горизонт, обрій, небосхил, крайнебо, виднокруг, овид.** Вони відрізняються лише відтінками значення (*хотіти, жадати*); стилістичним забарвленням (*базікати* — розмовне, *говорити* — нейтральне); можливістю поєднуватися з іншими словами (*дефект* у товарі, *недолік* у роботі, *вада* в характері людини — аж ніяк не скажеш: *дефект у характері людини*). Синоніми можуть бути й тотожними за значенням: *століття* — *сторіччя*, *процент* — *відсоток*, *мовознавець* — *лінгвіст*. Синонімічний ряд іноді налічує кілька десятків слів, проте одне з них стрижневе, навколо якого й групуються синоніми: *іти, прямувати, простувати, ступати, крокувати, маршувати, чимчикувати, шкандибати* та ін. У цьому синонімічному ряду стрижневим є слово *іти*: воно є носієм загального значення й стилістично нейтральне.

Одна з важливих функцій синонімів у мовленні — різноманітність викладу, уникнення повторів (тавтології). За допомогою синонімів можна виділити, підсилити, уточнити, оцінити, а отже, якнайкраще висловити думку. М. Рильський писав: «Багатство синонімів — одна з питомих ознак багатства мови взагалі. Уміле користування синонімами, тобто вміння поставити саме те слово й саме на тому місці — невід’ємна прикмета доброго стилю, доконечна риса справжнього майстра».

Окрім слів (**лексичні синоніми**), у синонімічні зв’язки можуть вступати і фразеологізми (**фразеологічні синоніми**), порівняйте: *як мокре горить* — *наче три дні не їв* (повільно); *доводити справу до кінця* — *ставити крапку над «і»* (завершувати). Значення одних фразеологізмів можна пояснити одним словом (*семимильними кроками* — швидко), а інші потребують пояснення кількома словами (*у степу й хриці* — м’ясо; *на безлюдді й Хома* — чоловік; *у лісі й опеньки* — м’ясо — якщо немає кращого, то будеш радий уже будь-якому). Фразеологічні синоніми можуть бути близькими, а не тотожними за значенням. Наприклад, стійкі сполуки *як віл, як звір, як проклятий* хоч і мають загальне значення (з великим напруженням працювати), проте відрізняються відтінками: *як віл* — без утоми багато й старанно працювати; *як звір* — несамовито працювати; *як проклятий* — працювати не перестаючи, не даючи собі відпочинку.

Антоніми (від грецьк. *anty* — проти й *опута* — ім'я) — **протилежні за значенням слова**: *темний* — *світлий*, *сідати* — *уставати*, *пекло* — *рай*. Переважно антоніми належать до однієї частини мови. Вони об'єднуються не в ряди, а в пари: *жорстокий* — *ніжний*, *весело* — *сумно*. Антонімами можуть бути лише слова з діаметрально протилежним значенням. Багатозначні слова можуть мати антоніми як для прямих значень (*суха тканина* — *мокра тканина*), так і для переносних (*суха розмова* — *тепла розмова*).

В антонімічні зв'язки можуть вступати й фразеологізми: *куди вода несе* — *пливти проти течії*; *хоч греблю гати* (багато) — *як кіт наплакав* (мало).

Також бувають **контекстуальні антоніми**, які **вступають в антонімічні відношення лише в певному контексті**: *Співай, ридай і будь готовий замість лаврового терновий вінець узяти на чоло* (М. Старицький).

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. В далечині туманній, темній, димній злилися низина і вишина (*Є. Маланюк*). 2. На обличчі лежав вираз безнадії й розпачу (*В. Собко*). 3. Занедужала перше мати: таки вже старенька була; похиріла неділь зо дві, та й переставилася (*Марко Вовчок*). 4. Ніч коротка — довга розлука, що ж мені суджено — щастя чи мука? (*Леся Українка*). 5. Стережете панське добро? Ха-ха! Пильнуйте, пильнуйте, щоб не пропало (*М. Коцюбинський*). 6. І десь там юрми, натовпи, там люди! 7. О, як їм їлося, вминалося, хрумтілося із мокрих жмень! 8. І раптом дощ. І злива. І гроза (*Л. Костенко*). 9. Не знаний нам початок і кінець, не розуміємо таємну ліру, коли життя сплітає у вінець в незнаний черзі віру і зневіру. 10. І життя не стоїть, а йде з гострим сміхом і гострим плачем. 11. Душа дозріє, сповниться відразу подвійним смаком — меду чи полину (*О. Теліга*).

А. Знайдіть синоніми й антоніми.

Б. Визначте, які з них контекстуальні.

2. Перепишіть речення, уставивши пропущені літери, і виконайте завдання.

1. Дома я тобі утру маку! 2. Я зараз як втру тобі часника, то надовго забуд..ш про т..атри. 3. Буря дуби на цурпалки трощить, а травичку тільки наг..нає. Тому не спіши, Олександрє, поперед батька в пекло. 4. Усе, про що ми говорили, пішло кобилі під хвіст (*М. Стельмах*). 5. Король той має жінку, що в гречку не полізе. 6. Я скоріше дуба вріжу, ніж м..не поставлять на коліна (*Л. Костенко*). 7. Та провчу ж, провчу, тітусю, так що до нових віників буде пам'ятати (*П. Загребельний*). 8. Кіт заснув і в вус не дує, а собака сторожує (*Є. Гуцало*). 9. Після бур і потрясінь бр..ду зб..нтежений додому, мов по жаринах блудний син (*Б. Черепков*). 10. Ніколи не кр..вили ми душею, ділили щастя з добрими людьми (*П. Перебийніс*). 11. Чи мож..те утямки взяти ви, що горя мав я вище голови (*М. Зеров*). 12. Давно вже не т..чуть молочні ріки для мене в к..с..левих б..р..гах (*І. Муратов*).

А. Знайдіть фразеологізми й поясніть їхнє значення.

Б. Визначивши синтаксичну роль фразеологізмів, підкресліть їх.

3. Прочитайте вірш і виконайте завдання.

Комусь — щоб хліба скибка,
комусь — щоб тільки лаври.
Одна душа — як скрипка,
а друга — як литавра.

А тут не все так чітко.
То крила, то вериги,
Від Баха — до чечітки.
Від «чижика» — до Гріга.

Від ніжного ноктюрна —
до громових симфоній.
Від буйного обурення —
до сміху саксофонів.

Всі голоси природи,
всі види й різновиди,
від голосу народу —
до писку індивіда.

Все в душу входить вперто.
Ввійшло — навек зосталось.
Оце такі концерти.
Аж серце надірвалось.

Л. Костенко

- А. Знайдіть контекстуальні антоніми. Яку роль вони виконують у творі?
Б. Який художній засіб, побудований на антонімах, ужито у вірші кілька разів?
В. Визначте провідний мотив вірша Л. Костенко «Комусь — щоб хліба скибка...».

Литавра, -и, ж. Ударний музичний інструмент, що має форму півкулі, отвір якої затягнений шкірою; різновид барабана.

Вериги, -иг, *мн.*, *заст.* Залізні ланцюги, пута, які носили на руках або на тілі релігійні фанатики з метою самокатування.

Чечітка, -и, ж. 1. *орн.* Невеликий співучий птах родини в'юркових. 2. Чіткий за ритмом танець з частим постукуванням підшви й каблука об підлогу; мелодія цього танцю.

Ноктюрн, -а, ч. Одночастинний музичний твір наспівного, ліричного, мрійливого характеру.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Синонімічним є ряд слів

- А курйозний, смішний, комічний, кумедний
Б крикливий, галасливий, горластий, голосовий
В красномовний, золотоустий, говіркий, пишномовний
Г короткочасний, скороминущий, нетривалий, миттєвий

2. Синонімічним є ряд слів

- А** засмоктуватися, грузнути, застрягати, стругати
- Б** гостинний, хлібосольний, привітний, щирий
- В** волохатий, кошлатий, ворсистий, хутряний
- Г** гідність, честь, достойність, чесність

3. Антоніми подано в рядку

- А** помисливий — легковажний
- Б** схарапуджений — бадьорий
- В** опецькуватий — лагідний
- Г** знавіснілий — спокійний

4*. Контекстуальним антонімом до слова *небо* може бути

- А** гора
- Б** море
- В** хмара
- Г** земля

5. Установіть відповідність.

<i>Слово</i>	<i>Синонім</i>
1 огрядний	А широкоплечий
2 кремезний	Б неповороткий
3 вайлуватий	В тендітний
4 чепурний	Г опасистий
	Д охайний

6. Установіть відповідність.

<i>Слово</i>	<i>Антонім</i>
1 млявий	А запопадливий
2 мінливий	Б бадьорий
3 буденний	В казковий
4 упереджений	Г зверхній
	Д стійкий

7. Установіть відповідність.

<i>Фразеологізм</i>	<i>Синонім</i>
1 робити з мухи слона	А скакати на задніх лапках
2 як мокре горить	Б горобеня жовтодзьобе
3 лизати руки	В покласти на лопатки
4 взяти гору	Г наче три дні не їв
	Д згущувати фарби

8. Установіть відповідність.

<i>Фразеологізм</i>	<i>Антонім</i>
1 співати дифірамби	А поливати поміями
2 купатися в золоті	Б пливти проти течії
3 розправити крила	В голий як бубон
4 гнути кирпу	Г скласти зброю
	Д гнути шию

5. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

- Як ти? Оговтався після вчорашнього?
- Ой, не питай... Ти бачив погляд тренера після того, як я програв.
- Забудь і більше не згадуй.
- Думаєш, легко забути? Я підвів команду...
- Нічого, тренуйся — і наступного разу покараєш свого супротивника.
- До наступних змагань ще довго.
- От і добре: матимеш час. Я впевнений, що наступного разу ти переможеш.
- Дякую за підтримку. До речі, як твої стосунки з Мариною?
- Покращилися. Уже не гнівається. Сьогодні йдемо в кіно!
- А ти вмієш підлещуватися!
- Ні, я вибудовую стосунки.

А. Перепишіть діалог, замінивши окремі слова фразеологічними синонімами з довідки.

Довідка: викинути з голови, скреготати зубами, узяти гору, скакати на задніх лапках, ціла вічність, зазнати фіаско, намилити шию, прийти до тями.

Б. Над кожним словом останніх двох реплік надпишіть, якою частиною мови воно є.

В. Прочитайте записаний діалог за ролями.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

До́нька, дочка́, дро́ва, жало́зі, заробі́ток.

Б. Перегляньте експрес-урок «Паперовий стакан чи паперова склянка?» і перекажіть його.

Паперовий стакан чи паперова склянка?

Прочитайте фразеологізми й виконайте завдання.

Кури не клюють; кіт наплакав; як у Бога за дверима; хоч вовком вий; горобцям дулі давати; лопатою горни; крапля в морі; аж кишить; сиденьки справляти; як у Бога за пазухою; на заячий скік; хоч з мосту та в воду; як піску морського; ханьки м'яти; бити байдики; по зав'язку; лежати лежнем; ні проїхати, ні пройти; як вареник у сметані; хоч головою об стіну бийся.

А. Згрупуйте фразеологізми за значенням (*письмово*).

Ледарювати:

Багато:

Мало:

Безвихідь:

Безтурботно:

Б. Напишіть розповідь про цікавий випадок із свого життя (*п'ять–сім речень*), використавши по одному фразеологізму з кожної групи.

§ 7. ПАРОНІМИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ліза Мейтнер — перша в Німеччині жінка-фізик — змогла здобути вчений ступінь на початку 20-х років ХХ ст. Назва її дисертації «Проблеми космічної фізики» якомусь журналістові здалася неможливою, і в газеті було надруковано «Проблеми косметичної фізики».

- А.** Чому журналіст замінив слово *космічної* на близькозвучне?
Б. Як називають близькозвучні слова?

Пароніми (пари слів) — близькі за звучанням слова: *музичний* — *музикальний*, *уява* — *уявлення*. Пароніми можуть бути близькими за значенням (*повідь* — *повінь*), протилежними (*логічний* — *алогічний*), а найчастіше — різними (*орден* — *ордер*).

Незначна відмінність у вимові паронімів призводить до помилок, причиною яких є неувважність або неналежний рівень мовних знань.

У художній літературі пароніми використовують для створення каламбурів: *Прийомний син барона був баран* (Л. Костенко).

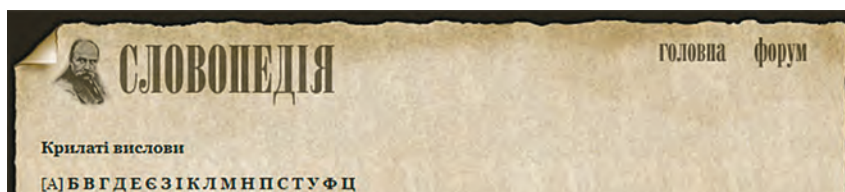
- 1.** Розподіліть пароніми за значенням у поданій послідовності.

- а) синонімічні: ... ;
 б) антонімічні: ... ;
 в) різні за значенням:

Дипломат — дипломант, крикливий — кричущий, плоский — плаский, слимак — слизняк, кристал — кришталь, регрес — прогрес, ніготь — кіготь, уява — уявлення, еміграція — імміграція, степінь — ступінь, капля — крапля, густо — пусто, рипіти — скрипіти, експорт — імпорт, доля — воля, уподібнення — розподібнення, радити — раяти, імпресіонізм — експресіонізм, привабливий — принадливий.

- 2.** Розкрийте лексичне значення паронімів (за потреби скористайтеся «Словопедією» — slovopedia.org.ua).

Адресат — адресант, дипломат — дипломант, мимохідь — мимохіть, танк — танкер, уява — уявлення, музичний — музикальний, особистий — особовий, жилий — житловий, громадський — громадянський, змерзнути — замерзнути.

3. Утворіть словосполучення, вибравши з дужок потрібне слово.

Дружний, дружній (тон, колектив); дощовий, дощовитий (день, черв'як); ожеледь, оже-ледиця (на деревах, на дорогах); корисний, корисливий (мета, підручник); паливо, пальне (природне, дизельне).

ЗАУВАЖТЕ!

Таких слів, як *дорожний*, *природній* та *зворотній*, в українських словниках немає, тому їх треба уникати.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Установіть відповідність.

Слово

- 1 талан
- 2 талант

Лексичне значення слова

- А обдарування
- Б пташка
- В доля

2. Установіть відповідність.

Слово

- 1 вдача
- 2 удача

Лексичне значення слова

- А видавання
- Б характер
- В успіх

3. Установіть відповідність.

Слово

- 1 вступ
- 2 уступ

Лексичне значення слова

- А управління
- Б виступ, виїмка
- В початок твору

4. Установіть відповідність.

Слово

- 1 промінь
- 2 пломінь

Лексичне значення слова

- А полум'я
- Б жевріння
- В смужка світла

5. Установіть відповідність.

Слово

- 1 глуз
- 2 глузд

Лексичне значення слова

- А розум
- Б поливка
- В висміювання

6. Установіть відповідність.

Слово

- 1 зумовити
- 2 обумовити

Лексичне значення слова

- А зробити застереження
- Б спричинити
- В запобігти

5. Розгляньте ілюстрації й виконайте завдання.

- А.** Доберіть до назв зображених предметів відповідне означення: *ефектний* або *ефективний*. Утворені словосполучення запишіть.
- Б.** Складіть речення, використавши пароніми *ефектний* та *ефективний*.

ЗАУВАЖТЕ!

Пароніми можуть забезпечувати музичність поетичної фрази, їх часто митці використовують для створення рими, зокрема й Л. Костенко.

Я порушила всі *табу*.
 Нарвані квіти мої у Нірвані.
 Пасеться обов'язків цілий *табун*,
 А я цілюю тебе у вігвамі.

Ах, заспокойтесь, нащо ці *баталії*?
 Ця ваша злість безсила і нудна,
 Отак би взяти за тоненьку *талію*
 І поцілунком випити до дна.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А.** Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Зруч**ний**, зр**ан**ня, за**сті**бка, за**сла**ння, зуб**жі**ння.

- Б.** Перегляньте експрес-урок «*Адрес і адреса*» і поясніть, у чому полягає відмінність між використаними в темі уроку словами.

- А.** З кожним із паронімів складіть речення так, щоб стало зрозумілим значення, з яким його вжито.

Зразок: компанія — кампанія. Компанія «Samsung» готує рекламну кампанію для Західної Європи.

Пам'ятник — пам'ятка, показник — покажчик, гривна — гривня.

- Б.** Обіграйте пароніми за допомогою ілюстрацій (за бажанням).

§ 8. ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ. КАЛЬКИ З ІНШИХ МОВ. УЖИВАННЯ СЛІВ У НЕВЛАСТИВОМУ ЗНАЧЕННІ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Ольга: Ти питаєш, що саме я люблю із хатніх справ? Звичайно ж, прання: на кнопку натиснула — і пральна машина старається за тебе! А ти?

Світлана: Я люблю гладити одяг.

Ольга: А я люблю гладити kota Мурчика: він такий пухнастий!

А. Хто з дівчат ужив слово в невластивому йому значенні? Яке це слово?

Б. Яка причина виникнення цієї помилки?

Найпоширенішими випадками порушення лексичної норми є:

- використання росіянізмів: *бабушка (бабуся), вкусний (смачний), папа (тато), получається (виходить), сутки (доба), стоїти (коштувати)*;
- тавтологія (уживання спільнокореневих слів в одному реченні): *Щонеділі наша донька відвідує недільну школу*;
- плеоназм: *період часу, головні пріоритети, повернувся назад іншою людиною*;
- калькування (здебільшого з російської мови): *співпадіння обставин (збіг обставин), вірна відповідь (правильна відповідь)*;
- уживання слів у невластивому їм значенні: *призводити до перемоги (приводити до перемоги), музикальна школа (музична школа)*.

1. Відредагуйте словосполучення й запишіть їх.

Часто співпадати, малочисельні випадки, зробити слідуєчим чином, добре відношення до навчання, являтися студентом, трьохденний термін, приймати участь, підписуватися на газети, приймати до уваги, робити вигляд, маленька рисочка, головна суть роману, по крайній мірі, нанести збитки, заключати договір, виписка з протоколу.

2. Відредагуйте й запишіть словосполучення, замінивши росіянізми літературними відповідниками.

Бувший працівник, не получається досягнути вершини, зробити об'яву, вияснити деталі, положіть ручку, розкрийте зошит, не бачити друг друга, не мішай працювати, не заставляйте дитину їсти, бджолиний яд, зупинити ікоту, жажда від спеки, важко похудати, розширені зрочки, біль у висках, довести до рвоти, тривале міроприємство, виносливий футболіст, намітити плани, стрибки з шестом.

До речі...

Калька (фр. *calque* — копія), **калькування** — особливий вид запозичення; утворення нового фразеологізму або слова шляхом буквального перекладу іншомовного відповідника, наприклад: *хмарочос, хмародряп* — нім. *Wolkenkratzer* (від *Wolken* — хмари + *kratzen* — дерти, дряпати); *місяцехід* — рос. *луноход*; *приймати участь* — рос. *принимать участие* (правильно сказати: *брати участь*).

3. Розгляньте рекламні матеріали, знайдіть у них помилки й виправте їх.

4. Виконайте тестові завдання.

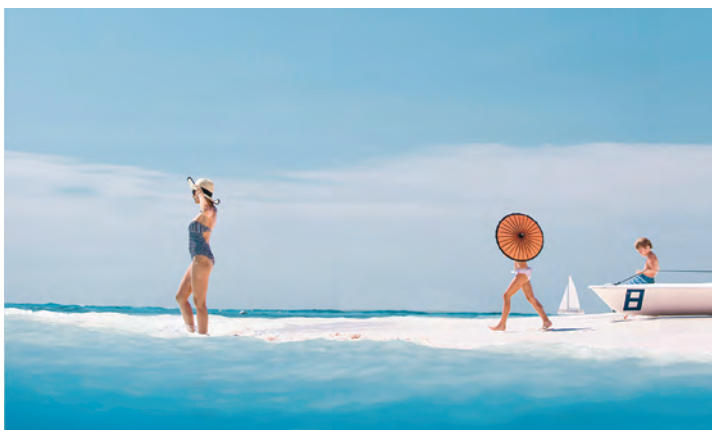
1. Помилку допущено в рядку
 - А затребуваний спеціаліст
 - Б величезний будиночок
 - В полохлива тваринка
 - Г недбале ставлення
2. Помилку допущено в рядку
 - А багаточисленні випадки
 - Б непереборне бажання
 - В уповільнена реакція
 - Г тривалі перемовини
3. Помилку допущено в рядку
 - А учбовий процес
 - Б виховний момент
 - В навчальний корпус
 - Г дидактичний прийом
4. Помилку допущено в рядку
 - А гумові чоботи
 - Б воєнна форма
 - В захисний колір
 - Г яскрава наліпка
5. Помилку допущено в рядку
 - А усвідомити своє покликання
 - Б читати фантастичний роман
 - В листати сторінки журналу
 - Г написати останню главу
6. Помилку допущено в реченні
 - А Я рахую, що перспектива в нас є.
 - Б Я думаю, що нам не треба поспішати.
 - В Я гадаю, що до вечора ми ще встигнемо.
 - Г Я вважаю, що нам тебе бути уважнішими.

5. Опишіть атмосферу, яка панує на світлині французького фотографа Франсуа Пейранна (п'ять–сім речень). Скористайтеся планом.

План

1. Які кольори переважають?
2. Що навіює відчуття тепла та свіжості?
3. Якими ви бачите людей на світлині?
4. З чого видно, що родина щаслива?
5. Яке ваше враження від побаченого?

ЗАУВАЖТЕ!

Блакитний — колір із довжиною хвилі приблизно від 450 до 485 нанометрів, діапазон між зеленим і синім, ближче до синього; п'ятий колір веселки. На позначення синього, блакитного кольорів та їхніх відтінків використовують слова: *голубий, бірюзовий, сапфіровий, лазуровий, світло-синій, темно-синій, яскраво-синій, колір морської хвилі, аквамариновий (світлий відтінок блакитного кольору; зеленувато-блакитний), ультрамариновий, ніжно-блакитний, блаватний (блават — волошка), волошковий.*

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Закінчіти, застібка, завдання, експерт, еретик.

- Б. Перегляньте експрес-урок «Чоловік чи мужчина?» і скажіть, чи можна обидва заявлені в темі слова вживати на позначення особи чоловічої статі.

Чоловік чи мужчина?

Відредагуйте словосполучення й запишіть їх.

Співставляти дані, багаточисленні порушення, всезагальне обговорення, слідує зупинка, являтися лідером, приймати міри, на протязі тижня, добре відношення, молода дівчина, перший дебют, повне фіаско, повістка дня, здавати іспит, потерпіти поразку, сто років тому назад, привести приклад, нанести шкоду, потерпіти поразку.

§ 9–10. ОСНОВНІ ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ. БАГАТОЗНАЧНІСТЬ, СІНОНІМІЯ Й АНТОНІМІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Жінка спілкується по телефону, а поруч — її маленький син.

— Олюню, та я на проведенні конференцій уже собаку з'їла!

— Мамо, а хіба люди їдять собак?

— Ні, дороженький! «З'їсти собаку» означає багато знати й уміти.

— Так, може, і мені собаку з'їсти, щоб багато знати?

А. Чому син неправильно зрозумів маму?

Б. Наведіть приклади фразеологізмів зі словом *собака*.

Фразеологізм, або **фразеологічний зворот** (грецьк. *phrasis* — вислів, зворот і *logos* — поняття, учення) — **стійка сполука слів, яка за значенням дорівнює одному слову**: *розбити глек* — посваритися, *на краю світу* — далеко.

За злитістю компонентів фразеологізми поділяють на чотири основні групи.

фразеологічні зрощення	зміст не впливає із значення компонентів	<i>собаку з'їсти</i> (бути майстром у якійсь справі), <i>точити яси</i> (вести пусті розмови), <i>піймати облизня</i> (зазнати невдачі)
фразеологічні єдності	зміст певною мірою зумовлений значенням слів-компонентів	<i>тримати камінь за пазухою</i> (приховувати недобрі наміри), <i>зробити з мухи слона</i> (перебільшити щось), <i>танцювати під чужу дудку</i> (діяти не за власним бажанням, перебувати під чийось впливом)
фразеологічні сполучення	значення кожного слова є чітким, але один із компонентів має зв'язане значення	<i>брати участь</i> , <i>розквасити носа</i> , <i>згорати із сорому</i> , <i>зацепити за живе</i> , <i>ужити заходів</i>
фразеологічні вирази	усі компоненти мають вільне значення (прислів'я, приказки, афоризми, вислови відомих людей)	<i>Баба з воза — кобилі легше</i> . <i>Сім раз відмір — один раз відріж</i> (Нар. тв). <i>І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь</i> (Т. Шевченко)

Фразеологізми є експресивним засобом мови, ними можна влучно й дотепно висловити думку, дати оцінку.

Як і слова, фразеологізми можуть вступати в **синонімічні** (*бити байдики* — *і за холодну воду не братися*) й **антонімічні зв'язки** (*під носом* — *куди Макар телят не ганяв*). Крім того, вони можуть мати кілька значень, тобто бути **багатозначними**, наприклад:

роззявити рота —

1) говорити, казати що-небудь: *Рота як слід він не вспіє роззявити* — *зараз готове все* (П. Грабовський);

2) уважно слухати: *У хаті слухали, роззявивши роти, намагаючись не пропустити жодного слова* (Я. Качура);

3) бути дуже враженим чимось: *Глухі діди роти пороззявляли, бо ще ніколи не бачили таким збудженим свого Зарубу* (В. Кучер);

4) бути неуважним: *Ну, гони биків, чого рота роззявив?* (Г. Тютюнник);

5) посягати на що-небудь: *На чуже добро ще змалку рота роззявляє* (С. Голованівський).

Фразеологізми мають різне стилістичне забарвлення, вони бувають *розмовними, просторічними, фольклорними, книжними й нейтральними*.

розмовні фразеологізми	у побутовому спілкуванні й художній літературі	<i>ще й кіт не валявся, ні в які ворота не лізе</i>
просторічні фразеологізми	у побутовому мовленні для зниженої характеристики	<i>напхати пельку, хай тобі грець</i>
фольклорні фразеологізми	в усній народній творчості	<i>ні в казці сказати, ні пером описати; тридев'яте царство</i>
книжні фразеологізми	у наукових і публіцистичних текстах, рідше — у художніх	<i>мертва точка, осідлати Пегаса, яблуко розбрату</i>
нейтральні фразеологізми	в усіх стилях	<i>в усякому разі, відігравати роль</i>

1. Доведіть належність кожного фразеологізму до своєї групи.

Фразеологічні зрощення: збити з пантелику, ускочити в халепу, притча во язицех.

Фразеологічні єдності: пальцем не поворухнути, ложка дьогтю в бочці меду, гнути спину.

Фразеологічні сполучення: брати участь, порушити питання, здобути перемогу.

Фразеологічні вирази: коней на переправі не міняють, воду решетом не носять, «Борітеся — поборете!».

2. Розкрийте значення фразеологізмів зі словом *каша*.

Дати березової каші, плюнути в кашу, заварити кашу, каші не зварить, мало каші з'їв, не дати наплювати собі в кашу, скуштувати каші, скуштувати гарбузової каші.

Довідка: скривдити когось; не домовишся; побити кого-небудь; дістати відмову при сватанні; зазнати багато горя; недосвідчений; затіяти щось дуже складне; відстояти себе.

3. Прочитайте уривок із повісті та виконайте завдання.

На другий день уже було відомо, що чортяка мене не вхопить, бо я вночі ні разу не бухикнув. Тому дід зауважив, що я одчайдух і весь удався в нього, а мати сказала, що — в оглашеного. Після цього ми з дідом презирнулися, усміхнулися, мати посварилася на мене бровами

й кулаком, а бабуня вирішила повести свого безклепкого внука до церкви. Там я мав і покаятися, і набратися розуму, якого все чомусь не вистачало мені. Та я не дуже цим і журився, бо не раз чув, що такого добра бракувало не тільки мені, а й дорослим. І в них теж чогось вискакували клепки, розсихались обручі, губилися ключі від розуму, не варив баняк, у голові літали джмелі, замість мізків росла капуста, не родило в черепку, не було лою під чуприною, розум якось утулявся аж у п'яти й на в'язах стирчала макітра... (М. Стельмах).

- А. Знайдіть і выпишіть фразеологізми.
- Б. Розкрийте значення кожного з них.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Фразеологізмом є сполука слів

- А перша книжка
- Б перша скрипка
- В перша любов
- Г перша атака

2. Книжним є фразеологізм

- А посіяти іскру
- Б без задніх ніг
- В і конем не об'їдеш
- Г у кишені бряжчить

3. Просторічним є фразеологізм

- А ускочити вище халяв
- Б кров з молоком
- В заткнуті пельку
- Г водити за ніс

4. Установіть відповідність.

Фразеологізм

- 1 вибілювати зуби
- 2 валятися в ногах
- 3 вискочити на сухе
- 4 виносити сміття з хати

Значення фразеологізму

- А розголошувати таємниці
- Б уникнути покарання
- В принижуватися
- Г сміятися
- Д плакати

5. Установіть відповідність.

Фразеологізм

- 1 у чорта на болоті
- 2 плентатися у хвості
- 3 пробирають дрижаки
- 4 у степу й хрущ — м'ясо

Синонім

- А пасти задніх
- Б п'яте колесо до воза
- В на безлюдді й Хома — чоловік
- Г зуб ну зуб не попаде
- Д близький світ

6. Установіть відповідність.

- Фразеологізм*
- 1 жовтодзьобе горобеня
 - 2 мухи не скривдить
 - 3 підносити до неба
 - 4 темний ліс

- Антонім*
- А пальця в рота не клади
 - Б топтати в болото
 - В бути під конем
 - Г як на долоні
 - Д битий жак

5. Прочитайте тексти й виконайте завдання.

А хура й досі там, а віз і нині там

Часто послуговуються журналісти висловом з байки І. Крилова *а віз і нині там* (коли хочуть емоційно висловитися про те, що якийсь діло не йде). Нічого поганого в тому, звичайно, немає, треба збагачувати палітру виразових засобів. Прикро лише те, що майже ніхто не згадує українського вислову з байки Л. Глібова *а хура й досі там*. Можливо, бояться рідко-вживаного тепер слова *хура* (великий віз або сани для перевезення вантажів і людей). Але ж незнання якогось слова не є підставою для ігнорування цілого фразеологізму.

Впадати (а не кидатися) в око (очі, вічі)

«Перше, що *кинулось у вічі*, коли ми зайшли до музею, була цілковита занедбаність його приміщень», — читаємо в одній із газет. *Кидатись у вічі* в українській мові (на відміну від рос. *бросаться в глаза*) не є фразеологічним зворотом, тобто не має цілісного значення, а сприймається буквально: хтось кинувся комусь у вічі й, можливо, видряпав їх. Поняття «привертати увагу» відтворюється фразеологізмом *впадати в око (в очі, вічі)*: «Вутанька Гуслиста з першого дня *впала юнакові в око*» (О. Гончар). Тож у наведеному уривку тексту потрібно було написати: «Перше, що *впало в око*, коли ми зайшли до музею...»

Грати роль і відігравати роль

Вислів *грати роль* доречний у застосуванні до акторів або до людей, які видають себе за когось. У переносному значенні використовуємо словосполучення *відігравати роль*. Синтаксично незграбне речення з газетного тексту: «Сам собою цей факт *зіграє немаловажну* (калька російського слова!) *роль* для припинення міжрелігійних конфліктів» треба відредагувати в такий спосіб: «Цей факт *відіграє неабияку роль* у припиненні міжконфесійних конфліктів». Пор.: «Того вечора я *грала* зовсім *іншу роль*» (Леся Українка); «Педагогічна діяльність Софії Русової *відіграла* велику *роль* у розвитку українського шкільництва» (газ.) (За О. Пономаревим).

- А. Перекажіть прочитаний матеріал.
- Б. Складіть текст рекомендаційного характеру на тему «Як уникати конфліктів із друзями», використавши фразеологізми, про які ви дізналися з досліджень О. Пономарева.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Завезті́, завчасу́, за́мазка, залиши́ти, за́крутка.

- Б. Перегляньте експрес-урок «Що означає *на руку ковінька?*» і перекажіть його.

Що означає *на руку ковінька?*

I. Прочитайте уривок із твору й виконайте завдання¹.

— І хто нараяв нам брати невістку з тих багатирів? — крикнула Кайдашиха. — Лучче було взяти циганку, ніж багачку з порожньою скринєю.

— Я вашого сина не силувала мене брати; я до вас з хлібом із сіллю не ходила, порогів ваших не оббивала. Ви самі до мене прийшли, — сказала Мотря трохи тихішим голосом, остереігаючись свекра.

Старий Кайдаш розсердився на невістку й почав на неї гримати.

— Мотре! Коли ти наша, то слухай матері та роби діло. Не сьогодні ж до нас привезена. Наш хліб їси, нам і роби, а як ні, то ми тебе й попросимо слухати.

— Хіба ж я дурно їм ваш хліб? Од ранку до вечора й рук не покладаю...

— А ти хотіла згорнути руки та й сидіти? Чого це ти розходилася? Та я тобі не подивлюся в зуби! — крикнув Кайдаш, і його темні очі заблищали: він замахнувся на Мотрю рукою.

— Тату, у Мотрі є чоловік, — сказав понуро Карпо. — Ви не дуже на неї махайте кулаками. Кайдаш спанхнув полум'ям.

— А ти чого оступаєшся за своєю жінкою? — крикнув він на Карпа. — Коли хочеш, то я тобі носа втру.

— Ба не втрете! Я вже не маленький, — одрубав Карпо.

Бліде батькове лице стало жовте, неначе віск (*І. Нечуй-Левицький*).

А. Базилевич. Ілюстрація до повісті
І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»

А. Знайдіть фразеологізми й випишіть їх у робочий зошит.

Б. Яку роль виконують фразеологізми в цьому тексті? (*Усно*).

II. Випишіть у першу колонку фразеологічні синоніми, а в другу — фразеологічні антоніми. Складіть невеликий текст про шкільне життя (*п'ять-сім речень*), увівши в нього по два-три фразеологізми з кожної колонки.

Продавати зуби, бистрий на розум, смішки справляти, пройти крізь сито й решето, туман вісімнадцятий, заводити хихоньки та хахоньки, попасти в павутину, скалити зуби, вискочити на сухе, вибілювати зуби, мало ще пасок з'їсти.

¹ Тут і далі в спарених параграфах передбачено дві домашні вправи (по одній для кожного уроку).

§ 11–12. УТВЕРЖДЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ В СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. ЕСЕ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте SMS-повідомлення й виконайте завдання.
- Ти стала писати суржилом? Це мова Вірки Сердючки!
- Який зв'язок між моїм повідомленням і Віркою Сердючкою?
- А ось який! Ти пишеш: «Жди мене біля спортзалу». Ждати — російське слово!
- А як тоді бути із талановитим Симоненком: «У хмельні смеркання мавки чорноброві ждатимуть твоєї ніжності й любові»?
- Овва! Викрутилася. 😊

А. Доберіть до слова *ждати* спільнокореневі слова.

Б. Що допомогло дівчині спростувати звинувачення у використанні суржику?

Значну частину лексичного фонду української мови становить спільнослов'янська лексика (із праслов'янської мови); це найдавніший шар української лексики, її ядро: *мати, око, кінь, молоко, воля; хитрий, глухий; орати, сидіти, учити, уміти; один, сто; ваш, там, куди; а, ні, про* та ін. Більшість цих слів (слів із таким коренем) збереглася в усіх слов'янських мовах, тому хибним є піддавати сумніву їхню «літературність» і «нормативність» в українській мові лише через наявність їх у російській, польській чи інших мовах. Отже, «не бійтесь заглядати у словник», щоб з'ясувати правомірність уживання того чи того слова в мові.

Як слово набуває офіційного статусу в мові (тобто потрапляє до академічного словника), за якими критеріями? Лексикографи зважають передусім на поширення слова в різних регіонах України, частотність використання в усному й писемному мовленні, відповідність звуковим і граматичним законам мови. Також важливим є використання нових слів (неологізмів) у художніх творах визнаними майстрами красного письменства. Як ви думаете, яке слово швидше потрапить до словника: *смаколик* чи *сторітелінг*? Звичайно ж, *смаколик*, бо воно і звучить органічно, і має «прозоре» значення (корінь *смак*), і широко вживане в сучасній мові.

Треба зважати на те, що вимоги до правомірності вживання слова в усному й писемному мовленні різні: якщо слова з маркуванням *розм.* можна використовувати в усному мовленні, то наявність їх у книжних стилях є порушенням лексичної норми. Розмовні й просторічні елементи *шарпаніна, брехати, чимчикувати, писок, баньки* й под. допустимі в розмовному стилі, але ніяк не в офіційно-діловому й науковому.

Як бути з неологізмами, яких досі немає в словниках, проте їх тривалий час широко використовують у живому мовленні: *аватарка, гуглити, блютуз (блютуз), інсайдер, вподобайка (лайк), себчик (селфі), покликання (посилання)*? Відсутність цих нових слів зумовлена тим, що паперовий академічний словник технічно «не встигає узаконювати» їх у своєму реєстрі, адже живе слово значно швидше пристосовується в мові, аніж писемне. Якщо виникають вагання щодо правомірності використання названих слів та їхнього написання (*Ютуб* чи *Ютьюб; блютуз, блютуз* чи *блютус?*), шукайте відповіді на різних

ресурсах у мережі Інтернет: блог професора Олександра Пономарева (bbc.com/ukrainian/topics/ponomarov), «Український лінгвістичний портал» (lcorp.ulif.org.ua), «OnlineCorrector» (onlinecorrector.com.ua) та ін.

1. Знайдіть у мережі Інтернет інформацію про неологізми *покликання* (посилання), *онлайн* (наживо), *застосунк* (додаток), *сєбчик* (селфі). Напишіть коментарі щодо правомірності чи неправомірності вживання кожного з цих слів в усному й писемному мовленні.
2. Висловіть свої міркування щодо українських варіантів англійського слова *like*, яке використовують у соціальних мережах і в SMS-повідомленнях.
Like () — вподобайка, любчик, файник, уподобання, вподобка, вподоба, цяця (дизлайк — бека), любо, плюстик, добре, добрик, подобка, тиць, файно, згода, любик, втішка, здоба.
3. Складіть тлумачний словник небажаних запозичень «Свої не гірші заморян» (*десять-п'ятнадцять слів*).
4. Опрацюйте матеріал про особливості написання есе.

Есе (фр. *essai* — спроба, нарис) — прозовий твір, у якому автор висловлює свої міркування з приводу суперечливого й неоднозначного питання, не претендуючи на вичерпне висвітлення теми.

Есе не має такої чіткої структури, як у роздумі: теза — аргументи — приклади — висновок. У цьому жанрі треба створити ефект розмови, легке спілкування з читачем. Тут немає вигаданих героїв і сюжету, що властиві оповіданням, — в есе ви можете інформувати про події (а не переказувати їх), інтерпретувати їх, висловлюючи свої пояснення й переконання. Есе може бути про що завгодно, тут головне — висловити своє «Я», думки, емоції, ставлення до подій і людей. Не бійтеся бути суб'єктивними, адже скільки людей, стільки й думок, як писав В. Симоненко, «ми — не безліч стандартних “Я”, а безліч всесвітів різних».

Будова: вступ — основна частина — узагальнення (хоча ця вимога, так само, як і до обсягу есе, теж умовна: ви можете запропонувати свою нестандартну версію).

Вступ має бути цікавим, з інтригою, адже, ознайомившись із ним, читач одразу вирішить для себе, чи варто витратити на ваше есе свій час. Порівняйте два вступи з можливого есе — стандартний і «несподіваний».

Я стаю іншим...

1. Якими тільки епітетами не наділяють українську мову! Солов'їна, барвінкова, ніжна, милозвучна... Кожен з українців має знати мову й використовувати її в різних сферах життя. Особливо сьогодні...

2. Так, російську мову я ввібрав із молоком матері, звук до неї, вона — як повітря. Але від сьогодні впищу у своє життя українську мову. Ні, не те щоб я досі не говорив нею (на шкільних уроках ми всі спілкуємося українською)... Віднині я впищу українську в моє неформальне життя, у побут. І логіка тут проста: я не хочу, щоб мене «спасали» як «руськаязычнає населеніє», за допомогою «градів». Так, це аргумент президента сусідньої держави, який сьогодні я почуваю в новинах... А він у мене спитав, чи треба мене «спасати»? Чи моя думка нічого не важить?

У вступі можна: 1) використати цитату; 2) повести діалог із читачем; 3) запропонувати потік думок із риторичними запитаннями.

В основній частині автор есе розгортає думки щодо проблеми (аналізує проблему, аргументує свої думки). Матеріал можна використовувати довільно, але він має бути підпорядкований логіці викладу думок.

В одну мить слова «брати», «братній народ» набувають зовсім іншого значення. Ні, мовознавці не будуть переписувати словникову статтю «брат», бо проблема братовбивства не нова (згадайте біблійних Каїна й Авеля). А може, словосполучення «братські народи» — лише перевертень із словника імперської пропаганди? І ніяких братських зв'язків із північним сусідом ніколи й не було? Мабуть, не було. Згадаймо Коліївщину, бій під Крутами, Голодомор, сталінські репресії... Коли читаєш історію, ти аж так глибоко не переймаєшся трагічними подіями, несправедливістю, бо вони далеко, але коли «братський народ» «спасає "градами"» у режимі онлайн, то я стаю іншим.

У кінцівці треба узагальнити викладене, щоб есе обов'язково запам'яталося: можна поцікавитися думкою читача, залишити питання відкритим або припустити, що з якихось причин ви можете й змінити свою думку.

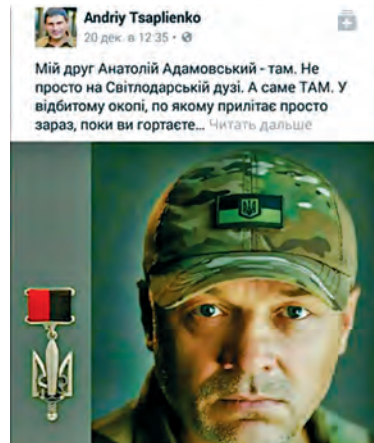
А ви?

Стиль мовлення: публіцистичний або художній.

Обсяг: коротке есе — 100–120 слів (одна сторінка робочого зошита); звичайне есе — 200–250 слів (дві сторінки), проте вимоги щодо обсягу орієнтовні: автор може вкластися й у кілька речень, а може викласти свої міркування на кількох сторінках.

5. Напишіть коротке есе (одна сторінка) як роздум над поданим нижче постом. Тема есе «Чому Україну називають ненькою?».

I. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Зрозуміло, що всі слова придумували конкретні люди протягом тисячоліть, проте сьогодні авторство абсолютної більшості з них встановити неможливо. Проте є такі, що зберегли імена своїх «батьків», серед них: мрія, байдужість, завзяття, темрява, пестливий, привабливий, потужний (драматург Михайло Старицький); відбиванка (волейбол), копаний м'яч (футбол), наколесництво (велоспорт), гаківка (хокей) (професор, автор підручників з фізичного виховання Іван Боберський); провесна, промінь (поетеса Леся Українка); мистецтво, переможець, променистий, палкий, нестяма (перша жінка-академік Олена Пчілка); отвір, свідоцтво, чинник, привид (письменник Іван Франко); бистроплин, зашовковитися, яблуневоцвітно (поет Павло Тичина); самосвідомість, світогляд (прозаїк Іван Нечуй-Левицький); бджолиність, сніговерть, знедуховніти (прозаїк Олесь Гончар).

- A. Запишіть слова у дві колонки: 1) ті, що стали загальноживаними й потрапили до словника; 2) ті, що так і залишилися індивідуально-авторськими.
 - B. Яке індивідуально-авторське слово, на вашу думку, заслуговує на те, щоб стати загальноживаним? Висловіть свої міркування в письмовій формі (три–п'ять речень).
- II. Напишіть есе (дві сторінки) на тему «З чого зіткане щастя?».

§ 13–14. РИТОРИКА ЯК МИСТЕЦТВО. МОВЛЕННЄВА СИТУАЦІЯ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте речення й дайте відповіді на запитання.

Батько веде п'ятирічного сина до садочка. Перед ними калюжа.

Тато Олега. Не ліз у калюжу, бо замочиш ноги! І що тоді буде?! Захворієш! Стій! Стій, кажу!

Тато Андрійка. Калюжу краще обійти, щоб ноги залишилися сухими й тобі комфортно було весь день бавитися в садочку.

- А. Чий тато, на вашу думку, виявився більш переконливим?
- Б. Чому психологи радять менше вживати заперечення **не** в спілкуванні з людьми, особливо з дітьми?

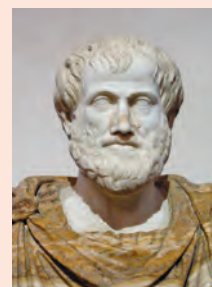
Термін «риторика» походить від давньогрецького слова *оратор* та означає «теорія ораторського мистецтва, наука красномовства». Риторика виникла в Стародавній Греції дві з половиною тисячі років тому з єдиним призначенням — впливати на розум і волю громадян за допомогою засобів живого слова, щоб захищати їх.

Риторика — наука про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей. Риторика вивчає методику творення тексту, визначає його будову, найдоцільнішу для зрозумілого й аргументованого викладу думок. Залежно від того, що говорити й **кому**, риторика відповідає на запитання, **як** говорити, **для чого** й **де**.

Якщо давньогрецький філософ *Арістотель* (IV ст. до н. е.) уважав риторику **мистецтвом переконання**, то римський ритор *Квінтіліан* (I ст. н. е.) — **мистецтвом говорити витончено**. Отже, **завдання риторики** — переконання аудиторії та, відповідно, краса, вишуканість, витонченість вираження думок. **Предмет риторики** — публічний виступ у процесі комунікації.

Риторика — це не тільки наука, а й **мистецтво**. У Стародавній Греції красномовство розглядали як мистецтво, адже античні мислителі ототожнювали риторику з живописом, скульптурою та навіть архітектурою. А найбільше паралелей проводили між риториною, поезією та акторським мистецтвом.

Давньоримський оратор і філософ *Цицерон* (I ст. до н. е.) навчався майстерності красиво говорити в найкращих акторів Стародавнього Риму й у своїх публічних промовах використовував суто акторські прийоми. Красномовство належить до духовної сфери життя. Так само, як поезія чи театр, ораторське мистецтво — це створення духовних цінностей. Поет, актор та оратор вирізняються розвинутим чуттям мови, високою культурою мовлення.

Арістотель

Цицерон

Здавна люди, які володіли мистецтвом красномовства (ритори, оратори), відігравали важливу роль у суспільному житті. У сучасному суспільно-політичному й культурному житті справді успішні люди не байдужі до того, *про що* вони говорять і *як* вони це роблять. Отже, вивчення риторики в школі як навчальної дисципліни закладе підвалини успішної діяльності молодій людині в майбутньому. Людині, що володіє риторичними прийомами, обізнана в ораторському мистецтві, значно легше переконати своїх друзів і колег, тому саме така особистість більш конкурентоспроможна на ринку праці й швидше досягає успіху. Недарма Наполеон казав: «Хто не вміє говорити, кар'єри не зробить».

Спілкування між людьми відбувається в різних ситуаціях. Є такі ситуації, що не передбачають спілкування. Наприклад, ви відчули протяг. Що ви зробите? Устанете, підійдете до вікна й зачините його. Ця ситуація не вимагає комунікації з кимось. Якщо ж ви з якихось причин не можете зачинити вікно, то будете вимушені попросити когось це зробити — у такому разі немовленнева ситуація стане мовленневою. Отже, **мовленнева ситуація** — це **збіг обставин, що спонукають до мовлення**. Але мовленневу ситуацію не потрібно сприймати лише як сукупність зовнішніх обставин, за яких відбувається спілкування. Ситуація — це події минулого, про які згадує людина, і наші внутрішні переживання, якими ми хочемо поділитися із співрозмовником, і різні побутові чи виробничі питання, які ми бажаємо обговорити. Тобто в поняття мовленневої ситуації, крім обставин, входять ще й такі фактори, як: а) *стосунки* між співрозмовниками; б) їхні *наміри*; в) безпосередня *реалізація* самого *акту спілкування*, під час якого можуть виникнути нові стимули для говоріння.

У мовленневій ситуації є щонайменше два суб'єкти: адресат і адресант. Спілкування можливе за наявності адресанта, адресата, мети й теми мовленневої діяльності. **Адресат** — людина, до якого звернена мова. **Адресант** — ініціатор діалогу, він задає тон розмови, визначає темп і тематику спілкування. Адресант спрямовує бесіду й регулює її часові рамки. Схематично формулу мовленневої діяльності можна зобразити так: *хто — кому — чому — про що — де — коли*.

Отже, **елементами мовленневої ситуації** є:

- 1) адресант (мовець);
- 2) адресат (слухач, аудиторія);
- 3) предмет мовлення;
- 4) умови успішного спілкування.

Прикладом мовленневої ситуації може бути урок у школі. Адресантом (ініціатором) зазвичай є вчитель; слухачами (аудиторією) є учні класу. Предметом мовлення може бути перевірка домашнього завдання, вивчення нового матеріалу, тренування, дискусія, розповідь учителя, виступи учнів та ін. Умовами успішного спілкування є відкритість, налаштованість на діалог, добрий тон, етикет, жести, контроль емоцій, уміння бути уважним слухачем і цікавим співрозмовником та ін. Для того щоб ефективно відбувся акт комунікації, треба наперед з'ясувати, які особливості має адресат (ступінь знайомства з вами, вік, соціальний статус, риси характеру та ін.), визначити предмет спілкування (про що буде йти мова) і продумати, якими засобами ви будете впливати на вашого співрозмовника, щоб досягти поставленої мети (умови успішного спілкування).

1. Потренуйтеся читати чистомовки¹, чітко їх артикулюючи.

- Бабин біб розцвів у дощ — буде бабі біб у борщ.
- Невеличка перепелічка під полукіпком розпідпадьомкалась.

¹ Чистомовку, на відміну від скоромовки, треба читати не швидко, а «чисто», тобто слова промовляти чітко, звучно, виділяючи ті, на які падає логічний наголос.

Полу́кіпок, -а, ч. 30 снопів скошеного або зжато́го хліба, складених колоссям усередину й прикритих одним снопом зверху.

Підпадьо́мкувати, -ує, *недок.* Видавати своєрідні уривчасті звуки (про перепелів).

2. Прочитайте тексти й виконайте завдання.

I. Легенда розповідає, що Спарта зазнавала поразки в другій Месенській війні й попросила в Афіні допомоги. Афіни послали Тіртея. Коли кривий шкільний учитель Тіртей ледве зійшов з колісниці, спартанці зовсім занепали духом: не такої допомоги чекали. Але як став Тіртей промовляти своїми піснями до спартанців, вони вщент розгромили ворога.

II. Інша легенда також нагадує, яку роль відіграло живе слово в Стародавній Греції. У війні із сусідкою Мегарою Афіни втратили острів Саламін. Не змігши повернути острів, афіняни заборонили навіть згадувати про нього під страхом смерті. Тоді молодий Солон (майбутній батько афінської демократії) склав елегії — сто вишуканих віршів про острів і, прикинувшись божевільним, прочитав їх на площі перед народом. Соромно стало афінянам — і вони призначили Солона ватажком воїнів, відвоювали острів, а потім його відсудили.

III. Чотирнадцять років безперервно панував Перикл в Афінах — і цим він, видатний оратор, значною мірою завдячував силі впливу свого могутнього слова. Про це, наприклад, свідчить «Надгробне слово», виголошене ним під час поховання афінян, які загинули в перший рік Пелопоннеської війни (431–404 рр. до н. е.). Він промовляв перед матерями та вдовами загиблих — винуватець смерті їхніх близьких. Перикл говорив про патріотичні почуття афінських громадян, які захищають свою свободу й незалежність, свій демократичний лад, наголошував на етичному значенні демократичної влади. Промова пробудила ентузіазм у народі так, що матері та вдови урочисто несли Перикла по місту, осипали квітами, із захопленням цілували його одяг (*О. Козут*).

- A.** Про яку роль живого слова йдеться в текстах?
- B.** Розкажіть про риторичну роль впливу на людей, використавши одну з цих історій на підтвердження ваших думок (*сім-дев'ять речень; усний твір з елементами переказу*).

3. Прочитайте інтерв'ю й виконайте завдання.

Культура — дзеркало, у якому нація може побачити сама себе
(З ексклюзивного інтерв'ю І. Малковича «Українському інтересу»)

— **Як Ви оцінюєте місце української поезії у світовому художньому середовищі? Наскільки ми як нація дали якісний продукт світові?**

— Думаю, що окраса української літератури — її поезія. Якби українську мову знали хоча б на рівні польської, то вона звучала б у світі набагато вагомніше. Адже в нас одна з найкращих європейських поетичних шкіл.

— **У ці дні у Львові відкривається Форум видавців. Що повезе «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» до Львова, які новинки презентує?**

— Уже 24 роки Львівський форум — це справжній український книжковий Великдень. Кожен «випікає» до нього свої щонайкращі книжкові «пасочки». З появою книжкового Арсеналу в Києві, який останні кілька років доволі потужно став на ноги, уже є два такі Великодні. І всі українські видавці намагаються більшість своїх новинок презентувати саме на цих двох книжкових великих форумах. Ми щороку видаємо не менше 20 книжок. Це, можливо, не так багато, але це саме мій ритм і темп. Адже я особисто причетний до виходу у світ усіх книжок: я все вичитую, працюю з авторами, з художниками й дизайнерами та присутній при друкуванні чи не всіх перших накладів кольорових книжок. Я поєдную в собі 6–7 «видавничих іпостасей» (*сміється*), я не просто «святковий директор».

— **Свої твори «закинули», не пишете тепер? Чи буде книжка нових поезій Івана Малковича?**

— Шевченківську премію я отримав за книжку, яка називається «Подорожник з новими віршами», де, як видно з назви, є й нові поезії. Учора вже надруковане четверте видання цієї книжки.

— **Як ви оцінюєте стан українського книговидавництва? Наскільки українці стали читати українською?**

— У зв'язку з російсько-українською війною в Україну завозять менше російських книжок, і це дуже позитивно відобразилося на українському книжковому ринку. Люди більше купують українських книжок, що дає вітчизняним видавцям економічний приріст, а отже, вони вже можуть видавати не тільки дитячі книжки чи художню літературу. Зараз трохи активніше почали видавати економічну, природничу літературу, книжки з інженерії.

— **Ви перед інтерв'ю згадали про крадіжки, що Росія краде нашу територію та історію. Востаннє вона намагалася «вкрасти» Анну Ярославну, яка мовби стала раптом російською княжною. Чому росіяни постійно намагаються пограбувати нас?**

— Нам має бути байдуже, що вони думають про нас. Важливо, щоб українці знали більше про самих себе й не користувалися російськими джерелами. Тому я й видаю, наприклад, «Українську поетичну антологію», щоб наповнювати людей інформацією про наших світочів поезії. Адже українці, на загал, краще знають, наприклад, як загинув Лорка, Пабло Неруда чи Єсенін з Маяковським, але зовсім не знають про такі героїчні постаті, як Михайло Драй-Хмара чи Олег Ольжич.

— **Під час промови на врученні Шевченківської премії Ви сказали, що хотіли би дожити до того часу, коли про Т. Шевченка в школі розповідали б не як про кріпака, а як про людину, яка зробила себе сама. Цікавий, не традиційний погляд на Кобзаря.**

— Після цієї промови чимало людей пропонували видати її великими накладом до 1 вересня й роздати по школах, готові були фінансувати такі видання. Але було незручно аж так себе «доносити людям». У промові, як мені здавалося, я казав про якісь цілком зрозумілі речі, а вона була сприйнята суспільством якимось по-іншому — кілька сотень тисяч переглядів у соцмережах. Тобто промова прозвучала — хто хотів, той почув.

Для мене Т. Шевченко — це історія успіху, а не історія поразки. Дитина, яка рано втратила батьків і просто хоче навчитися ще краще малювати, постійно шукає вчителя. Звідки таке прагнення? Він просто світитися талантом і досягає успіху.

— **У цій промові Ви також згадували про Черчілля. Коли хотіли урізати бюджет на культуру під час війни, він сказав: «А що ж ми тоді будемо захищати?» Ви говорите, що нашим урядовцям далеко до Черчілля. Що маєте на увазі?**

— Культура — дзеркало, у якому нація може побачити саму себе. Може показати це дзеркало світові, адже тільки через культуру ми стаємо відомі, улюблені. За що світ може любити Україну? Що він знає про Україну? А якщо люди знають, що тут жив чи живе улюблений письменник, режисер, художник, тоді нас знатимуть, любитимуть і вважатимуть за своїх.

— **Наш сайт 13 серпня ініціював запровадження свята української пісні. На весь світ у космосі Павло Попович заспівав «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю». Під час цього польоту було вперше встановлено прямий відео- та радіозв'язок із Землею, і всі, хто слухав, чули українську пісню. Як Вам така ініціатива?**

— Ми ніколи не знаємо своїх спонук життєвих, і часто вони бувають дитячими. В одному зі спогадів Сергій Корольов згадує, що він з дитинства любив пісню «Дивлюсь я на небо та

й думку гадаю». Оце його спонука — полетіти в небо. Попович знав, що це улюблена пісня Корольова, і заспівав її в космосі, щоб українська пісня пролунала на цілий Усесвіт.

Наша держава дуже мало приділяє уваги науці, космічним технологіям, хоча ми все ще в десятці космічних держав, у нас є потужні вчені, але все занепадає. Думаю, що сила держави — у тому, настільки щедра вона вкладає кошти в науку, в освіту.

— **Що, на Вашу думку, є український інтерес?**

— Український інтерес — це, зокрема, створення умов, щоб українці через книжки та фільми мали змогу глибше пізнати свої корені й дістали мотивацію рухатися вперед. Тобто дати розгін внутрішньому ресурсіві, який би не працював на інші економіки, а ставав двигуном нашої економіки, культури, а значить, нашої сили — української сили (Ю. Горбань, І. Собора).

А. Визначте елементи мовленнєвої ситуації: 1) адресата; 2) адресанта; 3) предмет розмови; 4) умови успішного спілкування.

Б. Визначте найбільш цікавий та переконливий фрагмент в інтерв'ю. Обґрунтуйте свій вибір.

4. Розіграйте одну з мовленнєвих ситуацій у формі діалогу (або полілогу).

Мовленнєві ситуації.

1. Вам треба підійти й познайомитися з телеведучою ТСН Аллою Мазур — членом комісії, яка вибирає талановиту молодь на курси журналістики. Знайдіть тему для розмови (до 2 хв) і справте на телеведучу добре враження.

2. Ваші батьки категорично проти татуювання, а ви горите бажанням викарбувати на своєму плечі малюнок. Знайдіть такі слова, аби переконати батьків, що в татуюванні немає нічого страшного (роль батьків мають виконати противники татуювання з вашого класу).

Алла Мазур

5. Перегляньте короткий виступ сучасної письменниці Оксани Забужко «Не бійтеся говорити українською» (2 хв 1 с) і виконайте завдання.

Оксана Забужко: «Не бійтеся говорити українською».

А. Визначте елементи мовленнєвої ситуації: 1) адресата; 2) адресанта; 3) предмет мовлення; 4) умови успішного спілкування.

Б. Який момент у виступі О. Забужко видався вам найбільш переконливим? Обґрунтуйте свою думку.

I. Складіть текст (одна сторінка) за ситуацією.

Ви випадково стали свідком того, що ваш молодший брат курить зі своїм другом-однокурсником. Розкажіть йому про користь здорового способу життя. Проілюструйте свою розповідь прикладом із життя успішної публічної людини.

Оксана Забужко

II. Напишіть есе, узявши за тему слова І. Малковича: «Т. Шевченко — це історія успіху, а не історія поразки».

§ 15–16. ОСОБИСТІСТЬ МОВЦЯ. ВИМОГИ ДО ОРАТОРА

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Розгляньте світлини й виконайте завдання.
- A.** Що таке *поза*, *міміка* й *жести*?
 - B.** Що означають поза, міміка й жести на цих світлинах?
 - B.** Наділіть кожну людину з цих світлин такими характеристиками: *сконцентрованість*, *смуток*, *невпевненість*, *зухвалість*, *шок*. Якщо якась із характеристик не підходить до жодної світлини, то запропонуйте свій варіант.

Особливості мовця

Не кожна розумна, освічена людина, що вміє вести розмову у вузькому колі, може бути оратором для широкої публіки. Оратору мають бути властиві особливі риси: *чарівність*, *артистизм*, *упевненість у собі*, *щирість*, *обізнаність*, *об'єктивність* і *доброзичливість*.

Чарівність. Без сумніву, слухати привабливу людину набагато цікавіше й приємніше, аніж непоказну. І тут ідеться не стільки про зовнішність, скільки про поведінку та вдачу людини: усмішка, відкритість, випромінювання доброти та ін. Хоча зовнішність теж має значення в сприйнятті людини: зачіска, одяг, взуття, охайність, загальний стиль.

Артистизм. Успіх виступу залежить не тільки від його змісту, а й від того, як говорить оратор. Інтонація, жести й міміка — складники успіху будь-якого артиста. Згідно з дослідженнями науковців, довіра слухачів до оратора залежить на 60–70 % від його пози, міміки й жестів, на 20–30 % — від інтонації й лише на 7–10 % — від його слів. Отже, щоб виступ був успішним, його треба перетворити на своєрідну виставу.

Упевненість у собі. Ні для кого не секрет, що люди тягнуться до сильних і впевнених у собі особистостей, цікавляться життям успішних людей. А слабкі натури успішними не стають. До невпевненого оратора аудиторія втрачає будь-який інтерес.

Щирість. Саме ця риса співрозмовника найбільше приваблює, зі щирими людьми комфортно спілкуватися, їм більше довіряють.

Обізнаність. Детальне знання предмета розмови допомагає ораторові бути впевненим. Обізнаних людей сприймають як живу енциклопедію, що додає їй авторитету й не може не викликати захоплення й непідробного інтересу в слухачів.

Об'єктивність. Суб'єктивна оцінка й упередженість можуть роздратовувати слухачів і навіть відштовхувати. А об'єктивність, навпаки, викликає в аудиторії довіру й серйозне сприйняття.

Доброзичливість. Окрасою будь-якого виступу є доброзичлива атмосфера, яку створює оратор. Доброзичливість сприяє налагодженню міцного контакту з аудиторією.

Риси хорошого співрозмовника

Хороший співрозмовник повинен уміти слухати, виявляти інтерес до того, з ким спілкується, звертатися на ім'я, а до широкої аудиторії використовувати етикетні формули *Дорогі друзі! Шановні колеги!* та ін., у жодному разі не ставити себе вище за слухачів, спілкуватися з ними їхньою мовою, зважаючи на вікові особливості, соціальний статус, рівень освіти тощо.

Вимоги до мовлення оратора

1. *Точність формулювань.* Використання слів відповідно до їхніх мовних значень. Ця якість виробляє в людини звичку називати речі своїми іменами.

2. *Стислість і небагатослівність.* Ця риса формує вміння говорити по суті, концентровано.

3. *Доцільність.* Треба враховувати як мету мовлення, так і умови спілкування: час, місце, склад слухачів, тему розмови та ін. Ця комунікативна якість шліфує мовне чуття суб'єкта, допомагає ефективно керувати поведінкою аудиторії.

4. *Доступність і зрозумілість.* Якщо виклад оратора не доступний аудиторії, то він — «мертвий».

5. *Виразність.* Важливий не тільки зміст, а й емоційність мовлення, укладені в слова переживання мовця.

6. *Своєрідність та оригінальність.* Кожен оратор має свою манеру викладу, через що його й цікаво слухати.

7. *Краса мови.* Бездоганне мовлення викликає в слухачів естетичне задоволення. Краса мовлення створюється за допомогою лексики, синтаксису, вимови, ритму.

Комунікативний стан мовця

Залежно від теми й мети виступу, оратор формує відповідний комплект якостей, за допомогою яких можна якнайкраще донести інформацію до аудиторії. Якщо це наукова доповідь, то яскраві емоції, надмірні рухи — недоречні. Якщо ж тема вашого виступу, скажімо, «Подорож автостопом Європою», то емоційний градус вашої поведінки буде значно вищим, адже навряд чи вдасться цікаво розповісти про нестандартні ситуації, які можуть виникати в країнах з різним менталітетом, укладом життя під час подорожі, якщо робити це беземоційно. Але якою б не була тема вашої розмови зі слухачами, завжди треба контролювати свій емоційний стан, «фільтрувати» своє мовлення, не переходити червоних ліній у спілкуванні з аудиторією — від зухвалості до панібратства. Завжди добре те, що в міру.

Успішність виголошення публічного виступу залежить від структури доповіді, її змістового наповнення, вдало дібраних прикладів, наочних засобів, що передбачає ретельну підготовку оратора до виступу перед аудиторією, про що йтиметься в наступних параграфах.

1. Потренуйтеся читати чистомовки, чітко їх артикулюючи.

- Лі-лі-лі — відлетіли журавлі.
- Ли-ли-ли — дні осінні прийшли.
- Ло-ло-ло — вже все снігом замело.
- Ни-ни-ни — будем жити до весни.
- Жа-жа-жа — ми побачили вужа.
- Жу-жу-жу — на галявині ходжу.
- Жі-жі-жі — гострі ножі.
- Жи-жи-жи — мені допоможи.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Актор Джозеф Джеферсон сказав: «Одна річ — виголосити яскраву промову, і зовсім інша — виголосити її яскраво».

Передусім важлива добра *артикуляція*, адже навряд чи вас будуть уважно слухати, якщо ви нечітко вимовляєте слова, гундосите, ковтаєте закінчення.

Другий важливий момент, який увиразнить вашу промову, — це *логічний наголос*, тобто виділення голосом потрібного слова чи фрази. Без логічних наголосів виступ стає монотонним, унаслідок чого слухачі почнуть утрачати до вас інтерес. Отже, щоб аудиторія не заснула під час вашої промови, розвивайте мелодику свого мовлення, роблячи логічні наголоси й не допускаючи монотонності.

Не менш важливими для справжнього оратора є *паузи*, а точніше — уміння робити їх вчасно. Вони допомагають наголосити на важливій думці, дають можливість слухачам зосередитися на вашій промові. Але не зловживайте ними, інакше мовлення уповільниться. У романі С. Моема «Театр» відомий режисер навчав актрису, яка починала шлях на сцені: «Не роби пауз, якщо в них немає особливої потреби. Але якщо вже зробила паузу, то тримай її, скільки зможеш. І тоді публіка буде біля твоїх ніг».

- А.** Наведіть приклади з власного життя, коли артикуляція, логічний наголос чи пауза ускладнювали сприйняття або, навпаки, сприяли якнайкращому розумінню почутого.
- Б.** Прочитайте той самий текст перший раз без пауз, а другий — з паузами. Порівняйте, як ви їх сприйняли на слух. Зробіть відповідні висновки.

<p>Продаж товарів — це битва, і тільки бійці можуть виграти її. Нам може не подобатися ця обставина, але не ми її створили, і ми не можемо її змінити. Будьте мужніми, коли вступаєте в гру, що називається торгівлею. Якщо ви цього не зробите, то будете щоразу промахуватися. Ще ніколи той, хто боїться подавати м'яч, не забивав гол. Пам'ятайте це. Той, хто майстерно вводить м'яч у гру або подає його для остаточного удару, — це завжди хлопець, який іде до перемоги з непорушною рішучістю в серці.</p>	<p>Продаж товарів — це битва, і тільки бійці можуть виграти її. Нам може не подобатися ця обставина, але не ми її створили, і ми не можемо її змінити. Будьте мужніми, коли вступаєте в гру, що називається торгівлею. Якщо ви цього не зробите, то будете щоразу промахуватися. Ще ніколи той, хто боїться подавати м'яч, не забивав гол. Пам'ятайте це. Той, хто майстерно вводить м'яч у гру або подає його для остаточного удару, — це завжди хлопець, який іде до перемоги з непорушною рішучістю в серці.</p>
---	---

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Не забувайте, що на вас дивляться, тож дбайте про *міміку*. Розповідаючи, частіше усміхайтесь (звичайно ж, якщо це доречно), не насуплюйтеся — вираз вашого обличчя має бути приємним.

Ще одне правило: *не читайте* текст, а *ведіть бесіду* з людьми. На початку промови, якщо ви розгубилися, установіть контакт з трьома приємними особами, що сидять у різних частинах залу (так званий прийом «трьох приємних облич»). Розповідаючи, періодично переводьте погляд з одного «приємного обличчя» на друге, а потім на третє. Розповідайте свою історію саме для них. Це допомагає безвідмовно. Повторюйте цей зоровий маршрут доти, доки не відчуєте впевненість у своїх силах, після чого починайте розпорошувати свою увагу по всій аудиторії. Важливо в цей момент сприймати слухачів як друзів, тоді легше буде дивитися в очі кожному, що й сприятиме встановленню з ними контакту.

Одній жінці за день до виступу треба було потренуватися встановлювати зоровий контакт з аудиторією, але цього вечора вдома нікого не було. Вона посадила перед собою kota й почала йому розповідати свою історію! Кіт був у захваті: стільки уваги!

Одним із засобів підвищення ефективності виступу є *жести*. Жести підсилюють слова, інформацію, яку ви хочете донести до аудиторії. При цьому жести мають бути природними й ефектними. Вони допомагають наголосити на важливому моменті. За допомогою жестів ви можете висловити захоплення, гнів, нетерплячість, байдужість. Крім того, жест під час паузи може бути красномовнішим за слова. Щодо жестів, то треба довіряти своїй інтуїції, чуттю. Щоб удосконалити жести, вивчіть природні рухи своїх рук. Попросіть, щоб ваші друзі приховано зняли вас на камеру, а потім перегляньте відео й проаналізуйте свої жести. Ви самі відчуєте, які жести природні, а які невдалі, надмірні. Після цього ви зможете відшліфувати їх і зробити більш вишуканими й професійними. Жести завжди мають бути простими й стриманими.

Кілька секретів, які варто знати.

1. Коли говорите своїм слухачам: «Подумайте», — руку тримайте біля голови.
2. Відкрита долоня символізує відкритість, а рука, стиснута в кулак, — ворожість.
3. Протягнуті вперед руки приваблюють аудиторію, а схрещені на грудях — відштовхують її.
4. Найкращі жести на рівні грудей — вони створюють відчуття сили, спокою та впевненості. А дотики до свого волосся, обличчя й тіла, навпаки, створюють враження стурбованості й невпевненості.

5. Позбудьтеся дратівливих і непотрібних жестів, пам'ятаючи, що ці звички можуть лише посилитися під час публічних виступів. Наприклад, не варто стукати пальцями по столу, розчесувати бороду, гратися з волоссям, терти лоб. Це може відволікати й дратувати аудиторію.

Важливу роль під час виступу відіграє *поза*. Завжди контролюйте свою поставу: і під час пересування аудиторією, і коли стоїте. Спина має бути випрямлена, голову треба підняти. Коли виходите на сцену, ідіть упевнено. Випрямте шию, тримайте голову високо, щоб лінія підборіддя була горизонтальною, упирайтеся стопами в підлогу. Дихайте глибоко, щоб не відчувати браку кисню. Хай ваші пози будуть спокійними та гармонійними. Стежте за руками. Усе має працювати, але спокійно й природно.

Виступаючи перед аудиторією, пам'ятайте про *рухи*. Не стійте як укопані на одному місці, але й швидко рухатися аудиторією теж не варто. Ваші рухи мають допомагати слухачам зрозуміти й сприйняти ваш виступ. Визначитися зі швидкістю ваших рухів допоможе спостереження за рухами відомих успішних політиків, артистів, науковців. Перегляньте відео з їхніми виступами й зробіть для себе відповідні висновки. Візьміть на озброєння ті рухи й темп, що вас не дратують, а навпаки — наповнюють енергією (*За К. Голобурдіною*).

- А.** Стисло перекажіть текст.
- Б.** Розкажіть, про яку з цих вимог до хорошого мовця ви найменше дбаєте у своїх виступах, а також — над чим вам треба попрацювати, щоб удосконалити свої ораторські вміння.

4. Розгляньте світлину й виконайте завдання.

- А.** Визначте, хто більш активний у розмові, а хто пасивний.
- Б.** Прокоментуйте міміку, жести й позу кожного учасника розмови.

5. Перекажіть тексти про позу й рухи оратора, урахувавши вимоги до мовця, викладені в теоретичній частині. Виступіть із цим матеріалом перед класом.

I. Поза оратора

Яку позу потрібно вибрати під час виступу? Багато хто, не маючи досвіду публічних промов, під час виступу намагається зайняти якусь незвичну позу, яку ніколи не займав би у звичних обставинах. Одні стоять струнко, не рухаючись, інші топчуться на місці, дехто хитається з боку в бік. Багатьом початківцям здається, що їхні руки повиростали до підлоги.

Положення тіла має бути природним. Не треба стояти, широко розставивши ноги або, навпаки, виструнчившись. Викликає подив промовець, який рівномірно хитається, переносячи вагу тіла з однієї ноги на іншу. Не можна також стояти заціпеніло, випнувши груди, ніби намагаючись справити враження неабиякої значущості своєї персони. Плечі тримайте прямо, не відтягуйте їх назад, голову — рівно, не нахилиючись уперед або вбік.

Протягом виступу треба час від часу змінювати напрям погляду, начебто спрямовуючи туди свої слова.

Знайдіть зручне й природне положення для рук. Одне з найзручніших — це коли руки вільно звисають уздовж тіла. Або обіпріться однією рукою на кафедру, другу опустіть чи, зігнувши, тримайте на рівні попереку.

II. Рухи оратора

Вигляд оратора, який тривалий час нерухомо стоїть за трибуною, стомлює аудиторію, слухачі починають утрачати інтерес, їхня увага послаблюється. Тому досвідчений оратор декілька разів змінює позу, особливо під час тривалої доповіді чи промови. Однак не треба впадати в інші крайнощі: якщо оратор постійно змінює позу, складається враження, що він не може знайти собі місця.

Діапазон рухів оратора, що виступає за трибуною, зазвичай обмежений її розмірами. Виступ без трибуни, коли публіка бачить оратора повністю, вимагає від нього кращих рухових навичок. Потрібно віддавати перевагу рухам уперед і назад, а не рухам убік. Крок уперед у потрібний момент посилює значущість того чи іншого місця в промові, допомагає зосередити на ньому увагу аудиторії. Роблячи крок назад, оратор ніби дає можливість аудиторії «відпочити», а потім переводить її увагу на інше місце в промові (*О. Козум*).

- I. Підготуйте розповідь притчі (для виступу перед класом), урахувавши вимоги до мовця, викладені в теоретичній частині.

У Японії учень, перед тим як отримати дозвіл на навчання в монастирі, має особисто зустрітися з учителем. Відповідно до традиції, учитель повинен приготувати чай.

Якось обдарований та гідний уваги учень прийшов до вчителя для такої співбесіди. Коли вони сіли за стіл, юнак з натхненням почав розповідати про свої таланти й знання.

Майстер запропонував йому випити чаю. Учень погодився й... без будь-якої паузи продовжив розповідь.

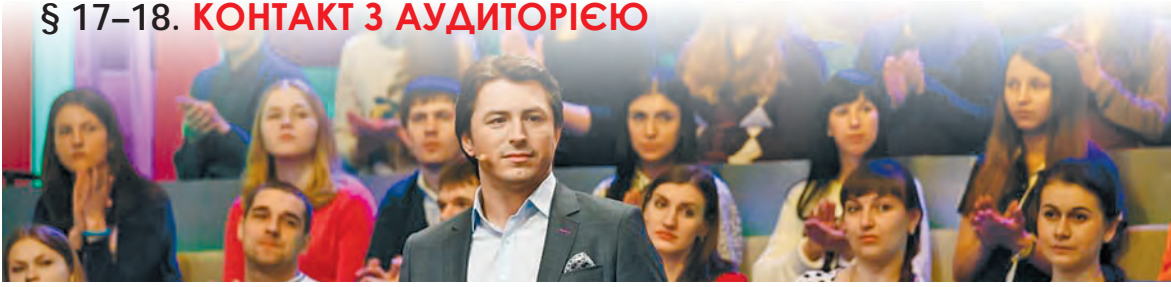
Раптово учень злякано скочив, тому що чай розлився на підлогу і йому на ноги. «Учителю, чашка така наповнена, що летиться через край!» — закричав він.

Учитель тим часом продовжував лити чай, і гаряча рідина розтікалася по столу й підлозі. «Ти робиш так само, — відповів учитель. — Будь ласка, іди й повертайся тоді, коли відчуєш більшу потребу в моєму навчанні».

- II. Напишіть коротке есе (*одна сторінка*) на тему «Прекрасна мить життя».

§ 17–18. КОНТАКТ З АУДИТОРІЄЮ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Розгляньте світлину й виконайте завдання.
- А.** Охарактеризуйте вираз обличчя різних представників аудиторії.
- Б.** Поміркуйте, за які якості Сергієві Притулі як телеведучому присуджено премію «Телетріумф» у 2016 р.

Саме заради аудиторії виникла й розвивалася риторика як наука та мистецтво. Слухачі бувають різні: за соціальним статусом, статтю, освітою, віком, мораллю, нахилами й уподобаннями, за внутрішньою та зовнішньою готовністю слухати чи ні, сприймати чи відхиляти оратора. Вивчення цих особливостей дає можливість ораторові **моделювати аудиторію**: *про що* говорити, *як довго* це робити, *як* вести розмову та ін. Оратор має завжди пам'ятати: слухачі — це його судді, тому постійним його завданням має бути намагання досягти переваги над ними. Оратор має контролювати аудиторію, зважаючи на те, як вона його слухає.

Види й цілі слухання

Слухання — вид словесної комунікації, метод розкодування й сприйняття інформації.

Саме слухання має першочергове значення в спілкуванні між людьми. Науковці констатують, що протягом дня 9 % часу ми пишемо, 16 % — читаємо, 30 % — говоримо й 45 % — слухаємо (точніше — мали б слухати). Властивість слухати притаманна не всім людям. Поняття «слухати» і «чути» суттєво відрізняються. *Слухати* означає «напружувати орган слуху», а *чути* — «напружувати мозок, концентруючи увагу на словах мовця». Саме тому можна слухати, але не чути, оскільки свідомість у цей час зайнята іншими проблемами, думками, інформацією. Крім того, багато людей чують лише те, що хочуть почути. Тому промовець має враховувати, що його інформацію можуть сприймати суб'єктивно. Ефективне слухання передбачає правильне розуміння слів і почуттів мовця, зосередження на обговорюваній проблемі.

Зважаючи на поведінку слухачів, розрізняють чотири **види слухання**:

- *слухання заради задоволення* — це слухання музики, трансляцій спортивних матчів, вистав тощо, розмови на дружніх вечірках, товариські дискусії (інтелектуальна чи інша користь від такого слухання не є запланованою);
- *вдумливе слухання* передбачає сприйняття лекцій, новин по радіо, інструкцій з певних проблем з метою розуміння й запам'ятовування;
- *критичне слухання* виникає внаслідок невпевненості в достовірності інформації, її тенденційності й односторонності; критично слухають людину, чії погляди відверто неприйнятні;
- *емпатичне слухання* (з англ. *empathy* — співчуття, переживання) передбачає, що учасник спілкування приділяє більше уваги зчитуванню почуттів, а не слів; слухач прагне увійти в ситуацію мовця й сприймає його слова крізь призму його (мовця) досвіду, почуттів тощо.

Установлено, що ефективність процесу слухання зростає, якщо слухачу вдається сформулювати мету здобуття інформації, тобто відповісти на запитання: «Для чого я це слухаю?»

Цілями слухання можуть бути:

- розуміння (вам пояснюють, через що почала протікати стеля у вашій квартирі й що треба зробити, щоб вирішити цю проблему й запобігти їй у майбутньому);
- запам'ятовування (вам розповідають, у якій послідовності треба змішувати інгредієнти для приготування якоїсь страви);
- аналіз та оцінка змісту інформації (вам дають завдання придбати комп'ютери для організації, де ви працюєте, зваживши на їхні технічні параметри, які б повністю задовольняли потреби виробництва);
- довірливі стосунки зі співрозмовником (друзі чи родичі розповідають вам про щасливі чи проблемні моменти у своєму житті, діляться таємницями).

Визначені цілі вимагають від слухача володіння певними навичками роботи з інформацією:

- мета «чути, щоб зрозуміти» передбачає пошук ключових слів і фраз, які в загальному вигляді формулюють основні проблеми, що обговорюються;
- мета «краще запам'ятати інформацію» потребує володіння різноманітними мнемонічними техніками, найбільш відомі з яких — ведення записів, повторення, перефразування почутого, візуалізація (тобто асоціація імен, місць, цифр із конкретними візуальними образами);
- мета «аналіз та оцінка змісту» вимагає вміння розпізнавати помилки в аргументах і твердженнях відправника інформації, здатності розрізняти факти й оцінки.

Важливим для слухання є вміння керувати емоціями. Почуття страху, горя, сильні емоційні переживання можуть знижувати спроможність чути інформацію. Людина може особливо емоційно реагувати на ті чи інші слова: у когось сильні емоції викликає слово *податки*, а в когось — *дитина*. Такі реакції зумовлені досвідом людини, життєвими травмами. Усвідомивши, які саме слова й теми викликають сильні емоції, ми дізнаємося, що нам потрібно для самоконтролю: закрити для себе цю тему або сприймати її неухважно, поверхово. Отже, треба постійно тренуватися й удосконалювати вміння *чути* співрозмовника.

Моделювання аудиторії

Аудиторія слухачів завжди різна й конкретна, тому точних рецептів успішної роботи з нею ніхто не може дати зі стовідсотковою гарантією, навіть найталановитіші риторичари. Але є кілька чинників, які можна задіяти для підкорення аудиторії. Умовно можна виокремити такі аудиторії: *прихильна*, *байдужа*, *ворожа* (навіть агресивна) і *комбінована*, що поєднує в собі як прихильних, так і байдужих чи ворожих слухачів. Оратор має передбачити, як не втратити прихильних, здобути байдужих і заспокоїти агресивних. Досягти цього може тільки той, хто розуміє людську душу й знає причини, які викликають спалах чи заспокоєння. Для цього оратор має бути красномовним, освіченим, говірким, швидким і зібраним у напад, який треба наповнити вишуканістю й благородністю, і вміти швидко відбити напад, щоб не розбухати аудиторію.

Для заспокоєння агресивних слухачів потрібно: 1) ненависть приборкувати доброзичливістю, а озлоблення нівелювати співчуттям; 2) вправно використовувати жарти; 3) пропонувати менше теорій та більше фактів, цікавих історій.

Щоб установити взаємодію з аудиторією, оратор повинен:

- добре знати предмет розмови;
- урахувати потреби та настрої аудиторії;
- говорити просто і жваво;
- тримати зоровий контакт зі слухачами;

- на ходу визначати реакцію слухачів і вносити зміни як у зміст, так і в методику викладення матеріалу;
- намагатися бачити в кожному слухачеві співбесідника, товариша й не дивитися зверхньо на аудиторію;
- залучати слухачів з перших хвилин до сумісного активного обговорення питань.

Моделювання аудиторії означає, що промовець має добре знати слухачів, готуватися до зустрічі з ними, передбачати, де й коли можуть виникнути непорозуміння, а головне — впливати на слухачів за допомогою матеріалу й майстерності мовлення так, щоб прихильні слухачі дістали задоволення від вашої промови, байдужі стали зацікавленими, а агресивні — спокійними.

Налагодження контакту з аудиторією

1. Зоровий контакт з аудиторією. Не можна починати виступ, не встановивши зорового й емоційного контакту з аудиторією. Почніть із легкої усмішки. Якщо хвилюєтеся, застосуйте прийом «трьох приемних облич», про який йшлося в попередньому параграфі. Якщо зал великий, вас засліплюють софіти, то зоровий контакт треба імітувати. Згадайте, як виходить на сцену балетний танцівник. Завмерши, він оглядає зал зліва направо — і, витримавши паузу, починає своє перше па. Він нічого не бачить під прожекторами, проте в глядачів з'являється абсолютна впевненість, що він бачить їх і танцює тільки для них. Публічний виступ тільки тоді по-справжньому успішний, коли всі глядачі дивляться на вас. Тому, коли ваші очі адаптуються до яскравого світла, починайте переводити погляд з обличчя на обличчя. Повірте, вони це оцінять. Зоровий контакт — це не тільки спосіб установити зв'язок із слухачами й донести до них потрібну інформацію, а й можливість відчутти зворотний зв'язок з аудиторією: наскільки аудиторія зрозуміла сказане (може, треба щось повторити), чи не стомлені слухачі (може, треба зробити перерву), чи цікава їм тема (може, час перейти до інших питань), чи цікаві ви для аудиторії (може, треба змінити оратора). Зближенню зі слухачами сприяють:

- доброзичливість, що виражається в усмішці й довірливому тоні голосу;
- природність;
- розкутість;
- розмовна манера спілкування;
- вільні жести й рухи.

2. Мовні прийоми утримання уваги аудиторії. Хай якою цікавою не була б тема вашої промови, усе одно увага аудиторії згодом трохи притлумлюється, тому озбройтеся такими мовними прийомами утримання її уваги:

- використання риторичних фігур: ставте запитання аудиторії й самі на них відповідайте («Чи знаєте ви, хто із жінок першою почав носити штани? Коко Шанель!»);
- хоч іноді перетворюйте свій монолог на діалог: давайте можливість слухачам висловлювати свої думки вголос, але кількома словами;
- періодично ставте запитання: «Чому?» — це стимулює пізнавальну активність слухачів;
- використовуйте гумор, якщо він доречний: гумор допомагає швидко завоювати аудиторію;
- періодично робіть короткі відступи від теми: це дає можливість слухачам «відпочити»;
- іноді уповільнюйте темп розповіді й знижуйте силу голосу: увага аудиторії в такі моменти посилюється (прийом «тихий голос»);
- апелюйте до власних думок («На якомусь етапі я засумнівався, чи правильно я все роблю...»);
- використовуйте тропи: епітети, метафори, порівняння, гіперболи — вони додають виразності й емоційності вашим думкам;

- уживайте займенники *ми, ви, ми з вами*, а також конструкції *спробуймо зрозуміти, відзначимо, не повірите, уявіть собі, між нами кажучи, повірте, прошу вас* — ці слова забезпечують зворотний зв'язок з вами.

3. **Поза й міміка оратора.** Вигляд людини, що весь час стоїть нерухомо, стомлює аудиторію. Під час тривалого виступу досвідчений оратор змінює *позу*. Крок уперед акцентує увагу на сказаному, крок назад натякає на те, що слухачі в цей момент можуть трохи «відпочити». Але не варто під час виступу постійно пересуватися по сцені. Доки не з'явиться відчуття стійкості, треба повправлятися в стилі правильно стояти: ноги розставити нешироко (приблизно на 8–12 см — залежно від зросту); носки мають бути злегка розсунуті; одна нога трохи виступає вперед; коліна гнучкі; у плечах і руках немає напруження; шия й голова можуть бути трохи висунуті вперед щодо грудної клітки; живіт підтягнутий, але не настільки, щоб це заважало вільному диханню. Правильна поза додає впевненості оратору й не відволікає слухачів від його промови.

Основним показником почуттів оратора є вираз його обличчя. *Міміка* стимулює емоції аудиторії, вона здатна передавати різні переживання. Аудиторія не любить сердитих чи байдужих, тому обличчя має виражати доброзичливе чи навіть дружнє ставлення до слухачів. Щоб мати уявлення про свою міміку під час розмови, необхідно практикуватися перед дзеркалом і вивчати своє обличчя: що відбувається з бровами, з чолом; чи не занадто стримана або широка ваша усмішка. Може бути так, що обличчя мовця під час розмови взагалі нічого не виражає. У такому разі треба повправлятися в ослабленні й напруженні мускулатури обличчя: вимовляти фрази з різними емоціями (сумом, радістю, співчуттям, здивуванням та ін.) і спостерігати за тим, щоб міміка теж брала в цьому участь.

4. **Жести оратора** — це будь-які рухи рук, що підсилюють враження від висловлюваних ідей. Вони мають бути стриманими, адже надмірна віртуозність не прикрашає мовця й може викликати іронію або роздратування. Від важливих жестів, що сприяють успіху промови треба відрізнити безглузді, механічні: струшування головою, поправлення волосся чи одягу, вертіння ручки та ін. Найкращі жести ті, що не заважають слухачеві сприймати інформацію й органічно зливаються зі змістом промови.

Види жестів:

- *емоційні жести* посилюють логічний наголос: стиснутий кулак, овальний рух руки та ін.;
- *указівні жести* використовують лише тоді, коли є предмет, наочне приладдя, на які можна вказати (спрямувати в той бік руку, ручку чи указку);
- *символічні жести* передають певну інформацію: жест категоричності (шабельна відмашка пальцями правої руки), жест протиставлення (руки виконують у повітрі рух «там» і «тут»), жест роз'єднання (долоні розкриваються в різні боки), жест узагальнення (описування овалу в повітрі одночасно двома руками), жест об'єднання (пальці чи долоні рук з'єднуються).

1. Потренуйтеся читати чистомовки, чітко їх артикулюючи.

- Бобер на березі з бобренятами бублики пік.
- Бук бундючивсь перед дубом,
Тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнув до чуба бука.
Буде букові наука.
- Викис, вимок, виліз, висох, став на колоду
і знову — бовть у воду.

2. Прочитайте уривок із художнього твору й виконайте завдання.

Гервасій. Та він і так не служить, його оставили за штатом — земський суд скасували, тепер такі чиновники не нужні.

Мартин. Як?!

Степан. Так, папінька! Це правда, та я боявся вам сказати! Нас тридцять чоловік оставили за штатом.

Мартин. За штатом?.. Не служиш?.. Не нужен?.. Земського суда нема?.. Ведіть мене!!
(Ведуть).

За штатом!.. (Кида бумага в піч). Горять червоно, як кров дворянська, горять!.. О-о-о! Нещасний хлоп Мартин Боруля!.. Тепер ти бидло! Бидло! А Степан — теля! (Ридає). Пустіть! Рятуйте бумага!.. Я сам поїду у дворянське собрание, у сенат поїду... (Підбіга до печі). Згоріли... Тисяча рублів згоріла, половина хазяйства пропала, і все-таки — бидло! (Тихо плаче).

Палажка. Годі, старий! Слава Богу, що дворянство згоріло! Тепер будемо жити по-старосвітськи...

Степан і Марися (цілюють його). Папінька, заспокойтесь!

Мартин. Не кажіть на мене тепер папінька, кажіть татко!

Сцена з вистави
Київського драматичного театру ім. І. Франка

- А.** З якого твору цей уривок? Хто його автор?
- Б.** Визначте, які ремарки (слова в дужках) повідомляють про жести, міміку й позу. З якою метою їх драматург уводить до твору?
- В.** Інсценізуйте фрагмент, зважаючи на ремарки.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ваш голос

Люди багато в чому зобов'язані своїми успіхами саме голосу. Щоб зрозуміти це, послухайте Річарда Бартона, володаря одного з найкращих голосів ХХ ст.; згадайте Вінстона Черчилля, незабутній голос якого приносив утіху мільйонам людей під час Другої світової війни; згадайте Грету Гарбо, голос якої звучить у пам'яті людей і хвилює їх, як і колись.

Враження про голос, наприклад, політичного діяча, як і про зовнішній вигляд, складається протягом перших декількох секунд.

Голос може переконати слухачів стати на ваш бік, запевнити їх у чомусь, завоювати їхню довіру. Людський голос — могутній інструмент. Ви можете розворушити людей чи приспати їх, зачарувати або відштовхнути.